

Inhoudsopgave

Inleiding	2
Bilderdijk – de vader van de Nederlandse Romantiek	9
De Middeleeuwen in Bilderdijs werken.....	12
De receptie van Bilderdijk	14
Conclusie	20
Jacob van Lennep – De Nederlandse Walter Scott	21
De Middeleeuwen in Van Lenneps werken.....	23
De receptie van Van Lennep	25
Conclusie	31
Eindconclusie.....	33
Bibliografie	35
Literatuur	35
Bronnen	36
Afbeeldingen	38

Inleiding

“De reputatie van het Middeleeuws verleden in Nederland was ambivalent, zelfs nog in de tweede helft van de negentiende eeuw, lang na de grote beweging van de Romantiek, die in elk geval één ding op haar conto mag schrijven: de ontdekking van de Middeleeuwen. Nederland heeft hier niet aan meegedaan.” De Nijmeegse hoogleraar en mediëvist Peter Raedts is vrij duidelijk in zijn boek *De ontdekking van de Middeleeuwen* in 2011. De Middeleeuwen waren in de negentiende eeuw in Nederland nauwelijks van belang. Niet alleen binnen de geschiedschrijving, maar ook binnen het grotere historisch bewustzijn van het Nederlandse volk.¹ Dit in tegenstelling tot de rest van West-Europa, waar de Middeleeuwen binnen de nationale geschiedschrijving omarmd werden. In de Middeleeuwen waren immers de beginselen gelegd van de natiestaat. De vele volkshelden uit deze tijd werden alom vereerd door de bevolking. Nederland heeft een dergelijke ontwikkeling in de negentiende eeuw niet doorgemaakt.

Deze afwijkende ontwikkeling in Nederland lijkt op het eerste gezicht niet verwonderlijk. De glorie tijd van Nederland lag immers in de Gouden Eeuw, de tijd waarin de Nederlanden voor het eerst onafhankelijk waren onder het bewind van de stadhouders. Ook was dit de periode nadat het calvinistische land zich had ontworsteld aan de ketenen van de katholieke Spaanse vorst. Dit in tegenstelling tot de Middeleeuwen, waarin de Nederlanden onderdrukt werden door de Habsburgers en de paus. Deze visie werd in ieder geval door de meeste geschiedschrijvers uit de negentiende eeuw gedeeld. De Protestantse Guillaume Groen van Prinsterer (1801-1876) en zijn werk uit 1852, *Handboek der geschiedenis van het vaderland*, zijn een goed voorbeeld van deze ontwikkeling in Nederland. Slechts vijfenzestig van de bijna 1400 pagina's werden gewijd aan de bespreking van het Middeleeuws verleden in Nederland. In zijn taalgebruik is tevens te bespeuren dat Groen van Prinsterer geen belang hechtte aan de Middeleeuwen: “*De historie van het vaderland is het verhaal van de wording, de ontwikkeling, en het leven van het Nederlandsche Volk... Zij is de geschiedenis van de Republiek der Verenigde Nederlanden.*”² Het is duidelijk dat volgens Groen van Prinsterer de Middeleeuwen geen plaats hadden binnen de geschiedenis van het vaderland, omdat het vaderland in de Middeleeuwen simpelweg nog niet bestond.

Er waren echter ook uitzonderingen op deze algemene tendens. De katholieke inwoners van Nederland konden zich moeilijk identificeren met dit nieuwe vaderlandse geschiedverhaal. Volgens Raedts was dit te wijten aan de grote continuïteit in de geschiedenis van de katholieke kerk. Deze sloot niet aan op het protestantse karakter van de vaderlandse geschiedenis. De Middeleeuwen waren immers een belangrijke schakel in het continuïteitsverhaal van de katholieke kerk.³ In de Middeleeuwen was de katholieke kerk met alle lagen van de maatschappij verweven. Desondanks was het lastig voor Nederlandse katholieken om de Middeleeuwen in hun verbeelding van het nationale geschiedverhaal te verwerken. Zij voelden zich meer genoodzaakt om zich te verdedigen tegen het protestantse beeld dat in de vaderlandse geschiedschrijving werd geschetst. Aangezien de Middeleeuwen hier geen onderdeel van waren, werd hier dus weinig naar verwezen. Zelfs katholieke historici als W.J.F. Nuyens (1823-1894) schreven aanvankelijk alleen over de geschiedenis van Nederland in de Gouden Eeuw. Deze verdedigingstactiek is niet verwonderlijk als men kijkt naar de verwijten van de protestanten aan de katholieken. Zo zouden katholieken geen echte vaderlandsliefde

¹ P. Raedts, *De ontdekking van de Middeleeuwen* (2011), 227-229.

² G. Groen van Prinsterer, *Handboek der geschiedenis van het vaderland* (1852), 1-2.

³ P. Raedts, “De katholieken en de Middeleeuwen: Prosper Guéranger OSB (1805-1875) en de eenheid van de liturgie” in: R.E.V. Stuip en C. Vellekoop, *De Middeleeuwen in de negentiende eeuw* (1996), 87-110.

kennen. Tijdens de Opstand hadden de protestantse Nederlanders zich juist onttrokken aan het bewind van de katholieke Spanjaarden.⁴

Het nieuwe geschiedverhaal, waarin de Middeleeuwen naar de achtergrond werden gedreven, werd echter niet door alle protestantse Nederlanders gesteund. Zo beschrijft theologe Mathilde van Dijk dat de veertiende-eeuwse religieuze opleving van de Moderne Devotie⁵ hier een belangrijke rol in speelde. Vanaf het begin van de negentiende eeuw begonnen protestantse historici de veertiende-eeuwse stroming te beschrijven als dé voorloper van de Reformatie. Anderen zagen in de stroming juist het typische vrome Nederlandse karakter dat ook bij de toenmalige Nederlandse protestanten te vinden was. Een belangrijk figuur die dit gedachtengoed verspreidde was Willem Moll (1812-1879). Deze Amsterdamse kerkhistoricus beschreef in onder andere *Kerkgeschiedenis van Nederland voor de Hervorming* (1864-1869) als een van de weinige protestantse historici het Middeleeuws verleden van Nederland. Moll concludeerde dat de Reformatie in Nederland was voortgekomen uit de ideeën van de Middeleeuwse Moderne Devotie. Hij kreeg hier echter veel kritiek op, zowel uit protestantse als uit katholieke kring. Door protestanten werd hij ervan beschuldigd stiekem een katholiek te zijn. Aan de andere kant verweten katholieken hem dat hij de denkers van de Moderne Devotie tot protestanten had gemaakt. Deze verwijten zijn volgens Van Dijk niet terecht. Willem Moll zag namelijk in dat hij ook de katholieke geschiedenis kon bestuderen, ondanks dat hij een protestant was. Daarnaast zag hij de vrome katholieken uit de Moderne Devotie slechts als een voorloper van de Reformatie, en niets meer.⁶

Een laatste, maar ook zeker niet onbelangrijke groep die een uitzondering vormden op de algemene tendens, waren evenwel de dichters uit de Romantiek. De term ‘romantisch’ is van oudsher er een met vele betekenissen. Zo wordt met deze term niet alleen de kunststroming aangeduid, maar ook een gevoel. De term duikt voor het eerst op in de zeventiende-eeuwse Engelse literatuur. Hier was er nog geen sprake van een verband met de kunststroming. De term werd vaak in negatieve zin gebruikt om zaken aan te duiden die overdreven of fantastisch waren, voornamelijk in de context van oude onwaarschijnlijke riddersverhalen. In de loop van de achttiende eeuw veranderde deze betekenis. De waardering voor de Middeleeuwen neemt toe en de term krijgt nu positieve connotaties. Idyllische landschappen worden nu aangeduid als ‘romantisch’. Pas aan het eind van de achttiende eeuw wordt de term in verband gebracht met een literaire stroming, die een tegenpool van de term ‘klassiek’ werd.⁷ De term ‘Romantiek’ is echter een anachronisme. De literaire stroming werd pas aan het eind van de negentiende eeuw benoemd. In de vroege negentiende eeuw werd de term ‘romantisch’ alleen gebruikt om literaire werken te beschrijven en niet de auteurs. De auteurs van deze tijd waren er niet van bewust van een Romantische beweging. Desondanks was men er wel van op de hoogte dat er een nieuwe geest was ontstaan in de literaire wereld.⁸

De Romantiek in Europa

De literaire stroming van de Romantiek is nauw verweven met haar historische context. Voor tijdgenoten was het vrijwel meteen duidelijk dat de Franse Revolutie de belangrijkste gebeurtenis van haar tijd zou worden. Het is daarom dus niet verwonderlijk dat de Franse Revolutie, met haar idealen,

⁴ P. Raedts, “Katholieken op zoek naar een Nederlandse identiteit 1814-1898”, *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, 107:4 (1992), 714-716.

⁵ De Moderne Devotie was een laatmiddeleeuwse spirituele beweging binnen de Katholieke Kerk. Deze beweging kenmerkte zich door haar afkeer van het toenemende verval van de kerk en het verlangen daar iets aan te doen door terug te keren naar de kerk van de eerste christenen. De grondlegger van deze beweging is Geert Grote (1340-1384).

⁶ M. van Dijk, “Door hun geestigen stijl en evangelischen inhoud: Willem Moll en de Moderne Devotie”, in: M. de Baar en M. van Dijk, *Herinnering en identiteit in het vrijzinnig protestantisme* (2009), 43-54.

⁷ M. Mathijsen, *Nederlandse literatuur in de romantiek 1820-1880* (2004), 19-23.

⁸ N. Roe, *Romanticism: An Oxford Guide* (2005), 3-5.

een belangrijke bron voor inspiratie voor de contemporaine dichters zou gaan worden. De revolutie zou een einde gaan brengen aan het oude tijdperk en het begin van een nieuwe wereld inluiden. De belangrijkste idealen van deze nieuwe tijdgeest waren de terugkeer naar de natuur en een herwaardering voor de rol van de mens op aarde.⁹ Dichters en kunstenaars lieten hun verbeelding los op de vormgeving van de nieuwe wereld die zou ontstaan na de revolutie. Het primitieve en het irrationele waren voor hun denkbeelden de belangrijkste invloeden. De Middeleeuwen werden voor de Romantici een grote bron van inspiratie, omdat men meende dat juist in deze tijd de mens en de aarde nog puur waren. Zo werd de Middeleeuwse wereld hét ideaal waar naar teruggekeerd moest worden.¹⁰

De Britse letterkundige Nicholas Roe beschrijft hoe het periodiseren van de Romantiek vrijwel een onmogelijk taak is. De Romantiek begon en eindigde namelijk niet in alle Europese landen tegelijk. De Romantiek in Nederland werd voornamelijk beïnvloed door de Engelse Romantiek. Het begin hiervan werd altijd gelegd bij de gedichtenbundel *Lyrical Ballads* van William Wordsworth (1770-1850) en Samuel Taylor Coleridge (1772-1834). Volgens Roe wordt de impact van dit werk echter zeer overdreven. Toen het werk in 1798 anoniem werd uitgebracht werd het namelijk nauwelijks verkocht. Het idee dat de Romantiek opeens begon na de uitgave van weinig invloedrijke werk is volgens hem dan ook “*evidently absurd.*” De Romantiek was namelijk gegroeid uit een combinatie van achttiende-eeuwse ideeën en was zodoende geen uitvinding van Wordsworth en Coleridge. Ook het einde van de Romantiek is lastig te periodiseren. De Romantiek oefende namelijk nog tot in de twintigste eeuw grote invloed op de literaire wereld uit. Onder andere de schrijfstijl van William B. Yeats (1865-1939) kende vele Romantische trekken.¹¹

Volgens de Amsterdamse letterkundige Marita Mathijssen wordt de Nederlandse Romantiek vaak gezien als een slap aftreksel van andere Romantische stromingen elders in Europa. Door sommigen wordt zelfs het bestaan van een Nederlandse Romantiek betwijfeld. Volgens Mathijssen is dit echter zeer onterecht. Het bestaan van de negentiende eeuw in Nederland staat voor haar zelfs gelijk aan het bestaan van de Nederlandse Romantiek. Bovendien was er in de vroege negentiende eeuw een enorme bloei in de productie van letterkundige werken. Daarnaast nam ook het lezerspubliek en het aantal uitgeverijen toe. Twee Romantische schrijvers die hier een grote rol in speelden waren Willem Bilderdijk (1756-1831) en Jacob van Lennep (1802-1868).¹² Vooral het genre van de historische roman werd in de negentiende eeuw in grote getale gedrukt en gelezen. Tussen 1790 en 1899 verschenen in Nederland bijna 1500 historische romans, waarvan iets meer dan honderd in het Middeleeuwse verleden gesitueerd waren. Vanaf 1824 nam het aanbod van de historische roman enorm toe. Dit is vooral te danken aan de verschijning van de Nederlandse vertaling van de romans van Walter Scott, zoals *Ivanhoe* en de *Waverly* romans. Deze ontwikkeling was nauw verbonden met de toenemende interesse van het Nederlandse volk in de vaderlandse geschiedenis. Cultuurhistorica Toos Streng constateert dat de historische roman vaak voor politieke doeleinden werd gepubliceerd. Opvallend is haar constatering dat hoofdzakelijk katholieke uitgeverijen historische romans publiceerden. De historische roman was zodoende een middel voor de katholieken om een plek te vinden binnen de Nederlandse natiestaat.¹³

⁹ S. Bainbridge, “The historical context”, in: N. Roe, *Romanticism: An Oxford Guide* (2005), 15-25.

¹⁰ N. Roe, *Romanticism: An Oxford Guide* (2005), 6.

¹¹ N. Roe (2005), 6-11.

¹² M. Mathijssen, *Nederlandse literatuur in de romantiek 1820-1880* (2004), 22-23.

¹³ T. Streng, “Historische roman en nationale romantiek in Nederland, 1790-1899”, *Tijdschrift voor Geschiedenis* 128:4 (2015), 599-619.

De Nederlandse Romantiek en de Middeleeuwen

Peter Raedts lijkt echter niet onder de indruk te zijn van de rol van de Romantici binnen de vorming van een nationaal verleden. Jacob van Lennep wordt kort door hem genoemd, maar wordt snel door hem afgeserveerd. Zijn romans werden door een breed publiek gelezen en zodoende leek er een groeiende interesse te zijn naar het Middeleeuws verleden. Volgens Raedts raakten de Middeleeuwen echter niet betrokken in de vorming van een nationaal geheugen. Bilderdijk krijgt van Raedts weliswaar iets meer aandacht dan zijn collega. Toch heeft hij weinig goeds te zeggen over de geschiedkundige vaardigheden van deze Romanticus. Bilderdijk zou volgens hem “*de achterblijver uit een afgesloten tijdperk*” zijn. Bilderdijk was namelijk een groot aanhanger van het feodalisme zoals dit in de Middeleeuwen was ontstaan. In zijn *Geschiedenis des Vaderlands* (1832-1853) benadrukte hij het belang van dit systeem. In het Middeleeuwse Holland was dit systeem geperfectioneerd. De Hollandse graven regeerden als vaders over hun trouwe onderdanen. Deze voorliefde is volgens Raedts te herleiden tot zijn haat tegenover de Nederlandse burgerij. Zij was volgens Bilderdijk een materialistisch en gewelddadig volk. Een regering van kooplieden zou alleen tot ellende kunnen leiden. Raedts noemt het gedachtegoed van de Romanticus verouderd. Willem Bilderdijk zou op deze manier de Middeleeuwen voor zijn landgenoten ontoegankelijk hebben gemaakt.¹⁴

Bilderdijk leek volgens cultuurhistoricus Joris van Eijnatten niet zo zeer een aanhanger te zijn van het feodalisme op zich, maar juist van de machtsverdeling daarbinnen. In het feodalisme regeerden volgens Bilderdijk niet alleen vorsten, maar ook hertogen en graven als vaders over hun onderdanen. Dit wilde niet zeggen dat zij de absolute macht hadden. Ook de vorsten moesten in overleg met hun onderdanen voordat zij belangrijke beslissingen konden nemen. Zij waren slechts een afschaduw van de goddelijke macht op aarde, en beweerden dus ook niet oppermachtig te zijn. Bovendien beschouwden de leenheren uit de Middeleeuwen hun vorst als hun gelijke. De vorst stond slechts als krijgsheer en opperbevelhebber boven hen, maar op alle andere vlakken waren zij gelijk. Het leenstelsel was zo een afspiegeling van de in de natuur gevormde vaderlijke macht. Een monarchie waarin de adel grote vormen van zelfstandigheid bezit, was voor Bilderdijk dan ook de ideale staatsvorm. In een volksregering was er geen sprake van een vaderfiguur, dus was een staat met een dergelijke regeringsvorm gedoemd om te mislukken. Ondanks de duidelijke toelichting van Van Eijnatten, moet hij net als Raedts bekennen dat Bilderdijk een belabberde historicus was. Bilderdijk beweerde namelijk dat met objectieve kennis en onpartijdigheid een eenheid in de geschiedenis kan worden gevormd. Van Eijnatten noemt deze opvatting naïef. Weliswaar werd een dergelijke opvatting door veel historici uit deze tijd gedeeld. Desondanks ontbreekt in Bilderdijks werk de eenheid. Zijn *Geschiedenis des Vaderlands* is slechts een opsomming van jaartallen en anekdotes.¹⁵

De Groningse historicus Frank Ankersmit beweerde in 1996 dat Bilderdijks *Geschiedenis des Vaderlands* niet tot doel had om de lezer een betere kennis van het verleden te geven. Bilderdijk trachtte in zijn boek juist zijn politieke en filosofische theorieën uiteen te zetten over het feodalisme.¹⁶ Bovendien schaamde Bilderdijk zich voor zijn geringe kennis over het verleden. Omwille van deze schaamte heeft hij zijn geschiedwerk tijdens zijn leven nooit uitgegeven. Pas na zijn dood werd zijn werk gebundeld en uitgegeven door een voormalige student van de Romanticus.¹⁷ Zelfs onder grote bewonderaars uit de vroege twintigste eeuw werden kanttekeningen geplaatst bij de geschiedbeoefening van Bilderdijk. De letterkundige Karel Hendrik Eduard de Jong (1872-1960) noemde Bilderdijk ‘de geniaalste geest, die ons vaderland in de achttiende eeuw heeft voortgebracht’. Toch noemt hij enkele pagina’s later dat Bilderdijk er niet de man naar was om een groot werk keurig

¹⁴ P. Raedts, *De ontdekking van de Middeleeuwen* (2011), 229-242.

¹⁵ J. van Eijnatten, *Hogere sferen: de ideeënwereld van Willem Bilderdijk (1756-1831)* (1998) 537-545.

¹⁶ F. Ankersmit, “Bilderdijks conceptie van de historische tijd: De monadologie als model”, in: J. Tollebeek, F. Ankersmit en W. Krul, *Romantiek en historische cultuur* (1996), 65-78.

¹⁷ J. Moll, *Bilderdijk's “Geschiedenis des vaderlands”* (1918), 13.

af te ronden en dat dus de verwijten die hij kreeg terecht waren.¹⁸ Ondanks de geringe historische kennis van Bilderdijk zag hij toch de noodzaak om het Middeleeuwse verleden van Nederland uitgebreid te beschrijven. De Leuvense historicus Jo Tollebeek meent dat Bilderdijk wellicht de mythe van de volkomen onpartijdigheid van voorgaande geschiedschrijvers wilde ontcrachten in zijn *Geschiedenis des Vaderlands*. Hij draaide echter door in zijn ontcrachting, want volgens Tollebeek sprak ‘zijn [eigen] persoonlijkheid en ‘partijdigheid’ uit elk woord van zijn *Geschiedenis des Vaderlands*’.¹⁹

Bilderdijk was geen uitzondering binnen de Nederlandse Romantiek. Ook Jacob van Lennep was een belangrijke voorvechter voor meer aandacht voor het Middeleeuwse verleden van Nederland. Van Lennep kwam uit een welgeleerde familie. Zijn vader, David Jacob van Lennep (1774-1853) was hoogleraar Grieks en Latijn aan het Amsterdamse Athenaeum Illustre. Daarnaast bracht hij de dichtbundel *Hollandsche Duinzang* uit in 1826. Wellicht opvallender, maar toch minder bekend, is de *Verhandeling over het belangrijke van Hollands grond en oudheden voor gevoel en verbeelding* (1827). In deze redevoering pleitte vader Van Lennep voor navolging van Walter Scott op Nederlandse bodem. Scott was niet alleen Romanticus maar, volgens de Hongaarse filosoof Georg Lukács, ook de eerste auteur die de geschiedenis op een nieuwe manier gebruikt in zijn verhalen. Scott zag namelijk de Middeleeuwse maatschappij uit het verleden als een samenkomst van allerlei historische ontwikkelingen. Kortom, deze maatschappij stond niet los van de rest van de geschiedenis.²⁰

De romans waar Van Lennep voor pleitte, moesten specifiek gericht zijn op het Middeleeuws verleden van Holland. Nederlandse schrijvers zouden niet dezelfde fout moeten begaan als Scott, die regelmatig romans schreef over gebeurtenissen die zich niet op zijn vaderlandse bodem hadden afgespeeld. In dergelijke romans werden veel historische fouten gemaakt. Van Lennep constateert: “*In ons land, heeft zich, tot hiertoe, nog niemand op het spoor des schrijvers van Ivanhoe gewaagd... Ook bij ons, voorzeker, zoude zich hier letter- en geschiedkundige bedrevenheid aan geest en vinding moeten paren.*”²¹ De oproep van Van Lennep heeft in Nederland zeker weerklank gevonden. In de periode 1827-1840 verschenen er zeker negen romans van schrijvers die door de redevoering van de hoogleraar geïnspireerd waren. Toch blijkt dat één van deze romans, namelijk Jacob van Lennep’s *De Roos van Dekama* (1836), meer invloed op de ontwikkeling van de historische roman heeft gehad dan de redevoering van zijn vader. De redevoering zou slechts een verwoording zijn van de behoefte aan historische romans over de Middeleeuwen die in Nederland in opkomst was.²²

Toch blijft de vraag binnen het historisch onderzoek bestaan waarom juist de Romantici, en niet de academici op de universiteiten, de Middeleeuwen in het midden van de belangstelling wilden plaatsen. Op de universiteit leek er namelijk, sinds het overlijden van de eerste hoogleraar geschiedenis Adriaan Kluit (1735-1807) in 1807, geen interesse meer te zijn voor het Middeleeuwse verleden. Pas bij het aantreden van Robert Fruin (1823-1899) aan de Leidse Universiteit in 1860 werd de geschiedwetenschap wederom een gevestigde leerstoel. Echter zou het nog tot ver in de twintigste eeuw duren voordat de Mediëvistiek zijn plaats terug zou vinden in de Nederlandse academische wereld.²³ Dit betekende dat tussen 1807 en 1860 er binnen de universiteit nauwelijks aandacht werd geschonken aan de vaderlandse geschiedenis, laat staan de Middeleeuwen hierin. Het gat dat in de

¹⁸ K.H.E. de Jong, *Bilderdijk’s “Geschiedenis des vaderlands”* (1934), 1-9.

¹⁹ J. Tollebeek, *De toga van Fruin: Denken over geschiedenis in Nederland sinds 1860* (1990), 22-23.

²⁰ D. Brown, *Walter Scott and the historical imagination* (1979), 195-200.

²¹ D.J. van Lennep, *Verhandeling over het belangrijke van Hollands grond en oudheden voor gevoel en verbeelding* (1827), in: G. Stuiveling, *Verhandeling en Hollandsche duinzang* (1966), 36.

²² K.M. Wagemans, “Invloeden op de ontwikkeling van de historische roman in de periode 1827-1840 of De Redevoering en de Roos”, *De Negentiende Eeuw* 6:4 (1982), 155-156.

²³ A.P.J. Miltenburg, *Naar de gestedheid dier tyden: Middeleeuwen en mediëvistiek in Nederland in de negentiende eeuw. Vier studies.* (1991), 119-121.

negentiende-eeuwse geschiedwetenschap viel, werd zodoende opgevuld door de Romantici. Dit onderzoek zal dus op zoek gaan naar de reden waarom en de manier waarop de ‘pseudo-historici’ Willem Bilderdijk en Jacob van Lennep de vergeten periode uit de vaderlandse geschiedenis een stem wilden geven. Daarnaast zal gekeken worden naar de receptie van de verschillende geschiedkundige en romantische werken van beide auteurs.

Het (kritische) lezerspubliek in de negentiende eeuw

De literaire tijdschriften van de negentiende eeuw namen een prominente plek in binnen de literatuurkritiek van deze tijd. De receptie van de werken van de genoemde Romantici zal dus geanalyseerd worden vanuit deze tijdschriften. Volgens de Amsterdamse letterkundige Marita Mathijssen verschenen er meer dan honderd verschillende literaire tijdschriften in de negentiende eeuw. Deze tijdschriften zijn onder te verdelen in vijf verschillende categorieën, waarvan de eerste categorie voor dit onderzoek de belangrijkste is. Veel van deze tijdschriften publiceerden namelijk incidenteel literaire kritiek. In de tijdschriften die in dit onderzoek naar voren zullen komen stond de literaire kritiek centraal. Deze categorie bevat recenserende culturele tijdschriften als *De Gids*, *Vaderlandsche Letteroefeningen*, *Tijdschrift voor Nederlandsche Letterkunde* en *De Recensent, ook der Recensenten*. *De Gids* is wellicht de bekendste uit dit rijtje, en was in deze tijd ook één van de meest invloedrijke tijdschriften. De invloed van de eerste uitgave van dit tijdschrift in 1837 zorgde er zelfs voor dat er zeven jaar lang geen enkel nieuw tijdschrift op de markt werd geïntroduceerd. De tijdschriftenmarkt was in deze periode namelijk extreem verzadigd. Dankzij de hoge kwaliteit van *De Gids* was er geen behoefte aan nog een tijdschrift met literaire kritiek. De hiernavolgende analyse van deze tijdschriften zal aantonen dat in het negentiende-eeuwse Nederland wel degelijk een grote interesse bestond voor het Middeleeuwse verleden van het land. Hiermee tracht dit onderzoek het beeld dat Peter Raedts schetst te nuanceren.²⁴

Volgens de Amsterdamse historicus Remieg Aerts was de oprichting van *De Gids* in 1837 een reactie op het gebrek aan vernieuwing en scherpe kritiek binnen de reeds bestaande tijdschriften. Dit wil niet zeggen dat er in deze periode geen pogingen werden gedaan tot vernieuwing. Bladen als *Apollo*, *Argus* en *De Nederlandsche Mercurius* trachtten een hernieuwde kritische toon te brengen in het literaire landschap. Zij konden de populariteit van de *Vaderlandsche Letteroefeningen* echter nauwelijks evenaren. Desondanks hebben deze tijdschriften een nieuwe behoefte aan scherpe kritiek gecreëerd. *De Gids* moest dus het gat in het literaire landschap opvullen. Het tijdschrift moest op een onpartijdige manier en met een kritische noot over de vaderlandse letterkunde waken.²⁵

Maar hoe wijdverspreid was het fenomeen van zulke tijdschriften en hoe paste het in de algehele Nederlandse leescultuur? Uiteraard waren lezers van dergelijke tijdschriften niet afkomstig uit de arbeidersklasse, het geen niet wil zeggen dat arbeiders in de negentiende eeuw niet konden lezen of schrijven. Volgens Marita Mathijssen leerde ongeveer 75 procent van de bevolking gedurende de negentiende eeuw lezen en schrijven. Dit percentage lag in Nederland hoger dan in haar buurlanden, mede dankzij het goede onderwijs en het belang van het lezen van de Bijbel in protestantse kringen.²⁶ Binnen het Nederlandse literaire landschap waren bovendien grote klasseverschillen aanwezig. Lieden uit de hoogste stand lazen voornamelijk Franstalige romans, terwijl in de middenklasse de Nederlandstalige literatuur enorm populair was. Arbeiders zullen ook een eigen selectie aan literaire werken tot hun beschikking hebben gehad. Deze werden echter met goedkoop materiaal geproduceerd, waardoor veel van deze werken verloren zijn gegaan. Over het algemeen lijkt het dat vrouwen in de negentiende eeuw meer lazen dan mannen. Vrouwen uit de middenklasse en

²⁴ M. Mathijssen, “Concurrentie voor De Gids: literaire tijdschriften tussen 1835 en 1845”, *De Negentiende Eeuw* 12 (1988-89), 53-56.

²⁵ R. Aerts, *De Gids: De geschiedenis van een algemeen-cultureel en literair tijdschrift* (1987), 8-12.

²⁶ M. Mathijssen, *Het literaire leven in de negentiende eeuw* (1987), 6-7.

de adellijke stand hoefden immers niet te werken, waardoor zij meer tijd overhadden om literatuur te lezen. Een uitzondering hierop waren jonge ontwikkelde mannen, die voornamelijk tijdens hun studie grote hoeveelheden literatuur verslonden. Mathijsen baseert deze conclusies op aannames die gebaseerd zijn op de inhoud van negentiende-eeuwse literaire werken. Cijfermatig bewijs voor deze aannames bestaat niet en is volgens haar vrijwel onmogelijk om te onderzoeken.²⁷

Sinds het onderzoek van de Utrechtse historici Kloek en Mijnhardt uit 1986 naar verkoopcijfers van de Middelburgse boekhandelaar Van Benthem is er echter een grote hoeveelheid nieuw onderzoek naar de Nederlandse leescultuur van de negentiende eeuw verricht. In hun onderzoek was reeds naar boven gekomen dat historische lectuur en romans, naast theologische lectuur en schoolboeken, tot de best verkochte boekcategorieën hoorden. Daarnaast maken zij een onderverdeling tussen particulieren en leesgezelschappen. Hieruit blijkt dat onder leesgezelschappen bijna een kwart van de bestedingen aan romans en verhalenbundels werd uitgegeven. Aanvankelijk waren buitenlandse Romantici als Scott zeer populair. Met de komst van meer Nederlandstalige romanschrijvers, die wellicht geïnspireerd waren door deze leesgezelschappen, werd ook de vaderlandse literatuur steeds geliefder.²⁸

Het onderzoek van literatuurhistoricus Rick Honings naar de Nederlandse institutionele leescultuur toont aan dat de roman een breed gelezen genre was. Vooral het leesgezelschap groeide in Nederland uit tot een belangrijk fenomeen. Tussen 1810 en 1840 nam het aantal leesgezelschappen in Nederland toe van 219 naar 323. De leden van deze gezelschappen waren over het algemeen afkomstig uit de middenklasse. Boekdrukken waren immers zeer prijzig en door middel van deze leesgezelschappen kon ook de middenklasse een grote hoeveelheid literatuur lezen. Een strenge selectie van de literatuur was van belang. De zelfontwikkeling van haar leden was voor de gezelschappen namelijk het voornaamste doel.²⁹ Het lezen van romans was dus niet alleen weggelegd voor de adel. De interesse in de Middeleeuwen, en naar de geschiedenis in het algemeen, lijkt dus in de negentiende eeuw onder een breder publiek te zijn toegenomen. Onderzoek naar de receptie van de Nederlandse Romantici en hun werken zal hier meer duidelijkheid in kunnen brengen.

Opzet van dit onderzoek

Dit onderzoek zal ten eerste de werken van Van Lennep en Bilderdijk, die betrekking hebben op de Middeleeuwen, onderzoeken om zo de beweegredenen en de interesse in de Middeleeuwen van deze Romantici te achterhalen. Hierbij zal voorgaand onderzoek naar deze auteurs worden gebruikt als aanvulling op de bronnen. Vervolgens zal worden bekeken hoe deze werken werden ontvangen in literaire tijdschriften uit de negentiende eeuw. Zo wordt een breed beeld geschetst van de invloed van deze auteurs op de historische letterkunde en de populariteit van de Middeleeuwen in de negentiende eeuw. Tijdschriften waren in de negentiende eeuw in Nederland namelijk doorslaggevend in de selectie van literatuur die in gezelschappen werd gelezen. Critici uit negentiende-eeuwse tijdschriften hebben zo niet alleen de selectie voor hun tijdgenoten verricht, maar ook voor latere literatuurhistorici. Bovendien is het zeer lastig om te achterhalen wat de bevolking daadwerkelijk las, aangezien men daar niet over schreef. Bronnen uit deze periode kunnen alleen inzicht geven in de literatuur die men volgens de critici *moest* lezen.³⁰ Tijdschriften blijven voor deze periode daarom de

²⁷ Mathijsen (1987), 26-30.

²⁸ J.J. Kloek en W.W. Mijnhardt, "Het lezerspubliek als object van onderzoek: Boekaanschaf in Middelburg in het begin van de negentiende eeuw", *De nieuwe taalgids* (1986), 15-32.

²⁹ R. Honings, "Dutch Institutional Reading Culture in the Early Nineteenth Century: An Exploration and a Comparison", *Journal of Dutch Literature* 3:1 (2012), 21-46.

³⁰ B. Luger, "Wie las wat in de negentiende eeuw? Een verkenning", in: W. van den Berg, *Nederlandse literatuur van de negentiende eeuw. Twaalf verkenningen* (1986), 54-60.

belangrijkste bron voor literatuurhistorici en zullen daarom in dit onderzoek een belangrijke plaats innemen.

Bij het tijdschriftenonderzoek is echter toch enige voorzichtigheid geboden. Zoals Remieg Aerts in 1996 reeds noemde, was het tijdschrift geen spiegel van zijn tijd. Zij was geen neutrale bron van informatie en vertegenwoordigde slechts een bepaalde groep of cultuur binnen zijn tijd. Belangrijk is dat de teksten uit een tijdschrift niet alleen vanuit het oogpunt van de auteurs moet worden gezien, maar ook vanuit het oogpunt van haar publiek. Daarnaast waren en zijn tijdschriften mede bepalend in de vorming van cultuur en dus schiet de metafoor van de spiegel hierin tekort. Tijdschriften vormen samen met de cultuur van hun tijd een wisselwerking, waarin beide elkaar beïnvloeden.³¹ Om het probleem van de beperkte representativiteit van de tijdschriften te beperken zal dit onderzoek een zo breed mogelijk selectie maken binnen de negentiende-eeuwse literaire bladen. Op deze manier kan het een indruk geven van de algemene interesse in de Middeleeuwen van de lezende bevolking van Nederland.

Bilderdijk – de vader van de Nederlandse Romantiek

Willem Bilderdijk (1756-1831) wordt vaak genoemd als de vader van de Nederlandse Romantiek en tevens één van Nederlands grootste dichters. Deze eretitel is zeker niet onverdiend. Zijn bekendheid verwierf hij door de grote diversiteit aan literaire genres waarin hij publiceerde. In totaal schreef hij in zijn leven meer dan 300.000 versregels. Daarnaast publiceerde hij ook een grote hoeveelheid wetenschappelijke werken, waaronder zijn *Geschiedenis des Vaderlands* (1832-1853). Ondanks de enorme populariteit van zijn werken in de negentiende eeuw en daarna, is het moeilijk te bepalen wie de persoon Bilderdijk nou eigenlijk was.³² Het feit dat hij op jonge leeftijd al slecht ter been was betekende dat hij dagenlang in de bibliotheek van zijn vader zat. Het bekende beeld van Bilderdijk, van de eenzame Romanticus die zich opsloot in zijn studeerkamer, lijkt dus op jonge leeftijd al te kloppen. Bilderdijk was een man van vele tegenstrijdigheden. Aan de ene kant werd hij bewonderd om zijn dichtkunst. Men vergeleek hem onder andere met Vondel, Homerus, Dante en Shakespeare. Aan de andere kant werden zijn denkbeelden als zeer verwerpelijk gezien. Bilderdijk was namelijk een bekende cultuurcriticus en zijn relatief conservatieve denkbeelden pasten niet goed in zijn tijd. Ook zijn opiumverslaving werd door velen niet gewaardeerd. Desondanks was hij geliefd bij zijn vrouw en goede vrienden en lukte het hem een trouwe groep bewonderaars om zich heen te verzamelen.³³

Waar Bilderdijk in zijn werken het meest over schrijft is zijn verlangen naar de dood en zijn melancholische karakter. Bilderdijk leed geen prettig leven. Omdat hij een groot deel van zijn jeugd binnenshuis verbleef werd de jonge Bilderdijk al op vroege leeftijd geconfronteerd met een grote eenzaamheid. Ook het verlies van zijn kinderen, waarvan er drie op jonge leeftijd overleden, viel hem en zijn vrouw erg zwaar. Desondanks was zijn melancholische karakter niet enkel te danken aan zijn moeilijke levensloop. Bilderdijk zag zijn melancholie namelijk ook als onderdeel van zijn dichterlijke karakter. Daarnaast had hij last van hypochondrie, een psychologische aandoening waarbij men denkt dat men ziek is. Sinds de achttiende eeuw bestond het idee al dat melancholie en hypochondrie tekenen waren van een waar genie. Ook Joost van den Vondel werd gezien als een ware melancholicus. Het is daarom ook niet vreemd dat Bilderdijk zijn gelijkenis met deze Nederlandse grootmeester trachtte te versterken. Bovendien was de melancholie een belangrijk kenmerk van de Romantiek; iets waar veel dichters inspiratie uit haalden.

³¹ R. Aerts, "Het tijdschrift als culturele factor en als historische bron", *Groniek. Gronings Historische Tijdschrift* 30:135 (1996), 178-182.

³² J. van Eijnatten, "Vestige of the Third Force: Willem Bilderdijk, Poet, Anti-Skeptic, Millenarian", *Journal of the History of Ideas* 62:2 (2001), 313-317.

³³ R. Honings en P. van Zonneveld, *De gefnuikte arend: Het leven van Willem Bilderdijk (1756-1831)* (2013), 11-13.

Bilderdijk was ook niet vies van klagen over zijn gezondheid, waarmee hij vele van zijn brieven opende. Hiermee probeerde hij te laten zien dat hij ondanks zijn gezondheid toch sterk genoeg bleef om zijn werk als dichter te kunnen volbrengen. Om dit melancholische karakter te versterken maakte Bilderdijk van zijn leven een soort mythologisch verhaal. Vooral de verhalen over zijn jeugd zijn hier een goed voorbeeld van. De vrij beperkte informatie over zijn jeugd komt voornamelijk van zijn eigen hand. De aanzienlijke prestaties uit zijn jeugd lijken sterk te zijn overdreven. Zo schetste hij het beeld dat hij al van jongs af aan geniale trekken vertoonde. Een jaar na zijn geboorte zou hij al hebben kunnen lezen en schrijven, en leerde hij zichzelf Grieks, Italiaans, Duits en Engels.³⁴

Niet alleen de jeugd van Bilderdijk is gemythologiseerd. Ook de gebeurtenissen in zijn verdere levensloop werden flink aangedikt. Het beeld van de Romanticus, als armoedige man die moederziel alleen op een zolderkamertje zijn geniale werken schreef, werd ook door Bilderdijk overgenomen. Bilderdijk was echter geen armzalige dichter. Hij kwam uit een zeer gegoede familie, had op jonge leeftijd toegang tot een goede opleiding en heeft zelden honger moeten lijden. Omdat hij weigerde trouw te zweren aan de Bataafse Republiek vertrok hij in 1795 richting Engeland. Tijdens dit ballingschap bouwde hij hoge schulden op, maar had hij deze na zijn grote succes zonder al te veel moeite afbetaald. Zijn woningen beschreef hij vaak als bouwvallig, terwijl deze door vrienden of collega's juist als zeer prettig werden ervaren. Wellicht waren deze overdrijvingen afkomstig van zijn afkeer voor het aardse en materiële. Deze afkeer is te herleiden uit zijn vrome christelijke karakter. Tijdens het schrijven van zijn gedichten zou Bilderdijk in een trance raken, waarin een hogere macht hem dicteerde wat hij op moest schrijven. Hij beschreef zichzelf als een soort boodschapper van God op aarde. Op deze manier werd ook het dichtproces van Bilderdijk tot een mythologische ervaring gemaakt. Al deze kenmerken versterkten het beeld dat het lezerspubliek van hem had.³⁵

Het Protestantse geloof ging in Nederland hand in hand met de Romantiek. Beiden namen afstand van het rationalisme en scepticisme van de achttiende-eeuwse Verlichting. In zowel de religie als de Romantische dichtkunst lag de nadruk op het individu en zijn gevoel. Bovendien speelde het bovennatuurlijke een grote rol in de Romantische verhalen van de negentiende eeuw. Het is daarom niet opmerkelijk dat Bilderdijk, naast vele andere Nederlandse Romantici, zich een orthodoxe Calvinist noemde.³⁶ Kort na de heerschappij van Napoleon begon in tal van Europese landen een nieuwe geestelijke stroming in het Protestantisme. In Nederland stond Willem Bilderdijk aan het hoofd van deze beweging, die de naam Réveil heeft gekregen. De aanhangers van deze religieuze beweging geloofden in het verbeteren van de wereld door middel van een innerlijke, door het geloof opgewekte verandering van het individu. De Réveil was van oorsprong een Zwitsers gedachtengoed dat zich in korte tijd door heel Europa had verspreid. In Nederland was het Bilderdijk die via zijn privéleerlingen het Réveil in Nederland wist te verspreiden. Met name dankzij Groen van Prinsterer leidde het Réveil in Nederland tot een maatschappelijke en politieke profilering van de Protestantse Nederlanders.³⁷

De geschiedenis was één van Bilderdijks vele interesses. Veel van zijn nostalgische gevoelens en conservatieve ideeën zijn te herleiden tot zijn interesse in het verleden. Volgens Bilderdijk bestaat de geschiedenis uit een serie gebeurtenissen of bedrijven, die alleen te begrijpen zijn als de oorzaken hiervan achterhaald worden. Eén centrale gedachte loopt als een rode draad door de geschiedenis heen. Deze verbindt het verleden en het heden met de toekomst. De geschiedenis is dus geen reeks van toevalligheden, maar wel een plan van God.³⁸ Het schrijven over geschiedenis is geen gemakkelijke taak want men moet beschikken over een enorme hoeveelheid kennis over allerlei wetenschappen,

³⁴ R. Honings, "De mythe van de dichter – Willem Bilderdijks beroemdheidscultus", *Nederlandse Letterkunde* 19:1 (2014), 1-15.

³⁵ R. Honings, "De mythe van de dichter" (2014), 16-32.

³⁶ R. Porter, *Romanticism in National Context* (1988), 206-213.

³⁷ M.E. Kluit., *Het Protestantse Réveil in Nederland en daarbuiten 1815-1865* (1970), 11-15.

³⁸ H. Bavinck, *Bilderdijk als denker en dichter* (1906), 188-190.

waaronder de rechtsgeleerdheid en de geografie. De taak van de historicus ligt bij het wegnemen van de vooroordelen en partijdigheden in de geschiedenis om zo de *'fakkel der waarheid te verlichten'*.³⁹ Daarnaast dient de historicus de cultuur van ieder tijdvak grondig te bestuderen. Met name de godsdienst, het recht en de politieke verhoudingen zijn hierin cruciaal.⁴⁰ Historici voor hem beoordeelden de Middeleeuwse geschiedenis namelijk vanuit het Romeinse recht en niet vanuit het Middeleeuwse Leenrecht. Als zij dit wel hadden gedaan dan hadden volgens Bilderdijk vele fouten en misvattingen kunnen worden voorkomen.⁴¹

De natuurlijke orde en de vaderlijke macht behoorden tot de belangrijkste aspecten uit Bilderdijks geschiedkundige ideeënwereld. Bilderdijk heeft zijn ideeën hierover uiteen gezet in het in 1809 verschenen werk *Pestel*. Dit werk is zowel een lofredde op, als een uiteenzetting over de ideeën van de hoogleraar staatsrecht in Leiden, F.W. Pestel (1724-1805), waar Bilderdijk vele lessen bij volgde.⁴² In zijn in 1821 uitgegeven essay *Korte ontwikkeling der gronden van het natuurrecht* werkt Bilderdijk zijn ideeën over het natuurrecht verder uit. Hier zegt Bilderdijk dat het, door God gecreëerde, natuurrecht niet *"in tegenstelling met het Burgerlijk recht te beschouwen is, maar dit laatste in tegendeel als een voortdurend Natuurrecht."* Toch is het burgerrecht niet wat het zou moeten zijn. De tijdgenoten van Bilderdijk geloofden, volgens hem ten onrechte, dat onafhankelijkheid en gelijkheid de belangrijkste idealen van een staat waren. Volgens Bilderdijk hebben deze foutieve idealen enkel geleid tot de ondergang van deze staten en maatschappijen. Men zou weer terug moeten naar *"eene nabootsing van 't natuurlijk gezag, 't geen in 's menschen aart en in de betrekking van en tot man en vader ligt."* Alleen een staatsvorm waarin een vorst, net als God, als een vader over zijn onderdanen regeert, kan dus de ondergang der mensheid voorkomen.⁴³

De Middeleeuwen waren de tijd waarin vorsten regeerden over hun onderdanen als vaders. Van alleenheerschappij was in de Middeleeuwen geen sprake, omdat de vorsten door hun onderdanen nauwlettend in het oog werden gehouden. In de periode van zowel voor als na de Middeleeuwen domineerde de alleenheerschappij. Volgens Bilderdijk waren alle gezagsdragers in het Romeinse rijk alleenheersers geweest. Deze alleenheerschappij zou tirannie in de hand hebben gewerkt. De verschillende machten van het rijk waren dus vrijwel altijd in strijd met elkaar. Onder de Germaanse volken uit het Noorden ging het er heel anders aan toe. Hier kende men geen alleenheerschappij. In enkele gevallen was er wel een vorst, maar deze werd meestal alleen aangesteld als legeraanvoerder en niet als alleenheerser. Ook de Frankische vorsten belemmerden de vrijheid van hun onderdanen niet. Duels en onderlinge strijd waren goed voor de stabiliteit van het rijk. Deze vrijheid zou gedurende de Middeleeuwen behouden blijven.⁴⁴ Zijn liefde voor de oude staatsvormen werd niet door al zijn tijdgenoten gewaardeerd. Zo noemt de rechtsgeleerde Gregorius Mees Az in 1850 dat Bilderdijk *"een martelaar werd van zijne liefde voor den oude regeeringsvorm ... Hij had lijdelijk kunnen gehoorzamen, maar dat leed zijn gistend bloed, zijn afkeer van volkssouvereiniteit niet."*⁴⁵

Bilderdijks hoorde, volgens de Leidse universiteit, met zijn conservatieve gedachtengoed niet thuis op de academie in Leiden. Na jaren van verwoede pogingen om het hoogleraarschap in de Nederlandse letterkunde te bemachtigen, gaf Bilderdijk het op zestigjarige leeftijd in 1816 op. Een jaar later begon hij met het geven van geschiedenislessen aan een kleine groep studenten bij hem thuis. Met deze jonge studenten behield Bilderdijk een bijzondere band. Velen van hen, waaronder Willem

³⁹ W. Bilderdijk, *Geschiedenis des Vaderlands I* (1832), 1-5.

⁴⁰ W. Bilderdijk (1832), 220-222.

⁴¹ Ibidem, 12-13.

⁴² W. Bilderdijk, *Pestel* (1809), 44.

⁴³ W. Bilderdijk, *Korte ontwikkeling der gronden van het natuurrecht III* (1821), 119-121.

⁴⁴ W. Bilderdijk, *Geschiedenis des Vaderlands I* (1832), 126-147.

⁴⁵ G. Mees Az., *Nieuwe Reeks der Werken van de Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde VI* (1850), 70-72.

de Clercq, Guillaume Groen van Prinsterer en Jacob van Lennep, groeiden zelf ook uit tot volleerde dichters die wellicht de kunsten van hun meester evenaarden. Het was echter de Joodse student Isaac da Costa (1798-1860) waarmee hij de nauwste band mee opbouwde. Tot het eind van zijn leven waren de twee goed bevriend en oefende Bilderdijk een grote invloed uit op Da Costa. Deze invloed reikte zo ver dat Da Costa zich bekeerde naar het Protestantisme en later met Bilderdijk het Reveil oprichtte. Het grote gezag dat Bilderdijk in deze periode had over de nieuwe generatie Nederlandse dichters, maakt hem tot de vader van de Nederlandse Romantiek.⁴⁶

De Middeleeuwen in Bilderdijks werken

Als men kijkt naar de grote bewondering die Bilderdijk voor de Middeleeuwen had, dan zou dit de verwachting kunnen wekken dat hij dit tijdperk in een groot deel van zijn Romantische literatuur zou betrekken. Echter, uit de enorme lijst van zijn uitgaven zijn er slechts twee werken die uitvoerig de Middeleeuwen beschrijven, namelijk zijn *Floris de Vijfde* en zijn *Geschiedenis des Vaderlands*.

De eerste van deze twee werken, *Floris de Vijfde*, werd in 1808 uitgegeven als treurspel. Bilderdijks plan was om dit toneelstuk in de Amsterdamse schouwburg te tonen aan de nieuwe koning van Holland, Lodewijk Napoleon. Bilderdijk was twee jaar eerder, na zijn ballingschap van elf jaar in Londen, naar Nederland teruggekeerd. Deze terugkomst kwam tegelijk met de komst van de nieuwe koning. Bilderdijk had een grote afkeer van revoluties en had na de Bataafse Revolutie in 1795 geweigerd de nieuwe republiek te erkennen. Bilderdijk moest als advocaat namelijk trouw zweren aan het nieuwe bewind. Als gevolg hiervan werd Bilderdijk uit Nederland verbannen en verhuisde hij naar Londen. In 1805 richtte de letterkundige Jeronimo de Vries een commissie op die als doel had om Bilderdijk terug naar Nederland te halen zodat hij lezingen kon geven over de Nederlandse taal, welsprekendheid en de dichtkunst. In korte tijd werd er genoeg geld opgehaald om de Romanticus terug naar zijn vaderland te brengen.⁴⁷

Ondanks dat Bilderdijk weinig lof had voor Napoleon en zijn broer Lodewijk was hij zeer verheugd om terug te keren naar zijn geliefde vaderland. De politieke situatie was, na de kroning van de nieuwe Franse koning, een verbetering ten opzichte van de situatie tijdens de Bataafse Republiek. Er stond nu immers een vorst aan het hoofd van het land en alleen een koning zou de ware vrijheid in Nederland terug kunnen brengen. De reputatie van de dichter reikte ver, want kort na zijn terugkeer kwam Bilderdijk op audiëntie bij Lodewijk Napoleon. Hij overhandigde hem hierbij enkele van zijn bekende werken en presenteerde zichzelf als een welgeleerde taalkundige.⁴⁸

Bilderdijk liet een goede indruk achter want in korte tijd bouwde hij met Lodewijk Napoleon een uitstekende politieke en persoonlijke relatie op. Bilderdijk bewonderde op zijn beurt ook de koning. In zijn ogen was hij een voorbeeld van hoe een vorst zou moeten regeren. De koning had namelijk het beste voor met de Nederlandse natie. Ook stimuleerde hij kunst en wetenschap. Lodewijk Napoleon richtte hiervoor in 1808 het *Koninklijk Instituut van Wetenschappen, Letterkunde en Schoone Kunsten* op, waar Bilderdijk later één van de actiefste leden van zou worden. Lodewijk Napoleon realiseerde zich dat als hij een goede koning wilde worden hij ook de taal van zijn ieuwe volk moest leren spreken. Overtuigd van Bilderdijks kwaliteiten huurde hij hem in als zijn persoonlijke taaldocent en tevens letterkundig adviseur.⁴⁹ Twee jaar later werd Bilderdijk bovendien benoemd tot voorzitter van de letterkundige afdeling van het Koninklijk Instituut der Wetenschappen. Aanvankelijk wees Bilderdijk deze benoeming af vanwege zijn slechte gezondheid. Volgens Lodewijk Napoleon was het echter van groot belang dat hij deze positie aan zou nemen omdat Bilderdijk aan het hoofd van de

⁴⁶ R. Porter, *Romanticism in National Context* (1988), 202-206.

⁴⁷ R. Honings en P. van Zonneveld, *De gefnuikte arend* (2013), 207-210.

⁴⁸ R. Honings en P. van Zonneveld, *De gefnuikte arend* (2013), 229.

⁴⁹ R. Honings en P. van Zonneveld (2013), 234-235.

Nederlandse letterkunde stond. Bilderdijk wist dat hij dit aanbod niet twee maal af kon slaan en dus besloot hij de positie aan te nemen.⁵⁰

Bilderdijk had gehoopt zijn treurspel over Floris V aan zijn nieuwe vorst te tonen. Hij had immers al een korte toespraak in het Frans geschreven waarin hij het toneelstuk introduceerde. Wegens gebrek aan tijd kon de Amsterdamse schouwburg het toneelstuk niet vertonen. Bilderdijk sprak vaak zijn ontevredenheid uit over het toneel als kunstvorm. Zo beschuldigde hij het toneel van het “*mishandelen van goede verzen*”. Zijn bedoeling was nooit geweest om voor het toneel te werken. Hij wilde enkel een ode aan zijn nieuwe majesteit brengen.⁵¹ Het mocht bovendien geen toeval wezen dat hij juist nu besloot een toneelstuk over de Hollandse graaf te schrijven. Bilderdijk zag Floris V als een voorbeeld van een perfecte Middeleeuwse heerser en probeerde in zijn treurspel hem te vergelijken met Lodewijk Napoleon:

*Vergeef, o vorst! – maar neen, wy durven spreken;
Uw hart bestemt wat onze mondt belijdt:
Dat hart behoort (zijn zucht is gebleken!)
Dat Holland toe, waar van Gy Redder zijt.
Gy gaaft ons rust van de eindelooze stormen,
Waar onze hulk in omsloeg en verging:
Gy gaaft ons rust van 't eindloos Staatshervormen;
En 't is Uw hand, waar ons behoud aan hing.
Van U, Uw hand, die 't roer heeft aangegrepen
Van 't mastloos wrak, der blinde golven spel,
Verwacht ons hart, van doodsangst nog benepen,
De redding niet (Gy redde 't), maar herstel.
Van U, den bloei van kunst en wetenschappen;
Van U de vaag van Hollands Poëzy,
Die (Maas en Rhijn moog in de handen klappen)
Haar bakermat, haar zetel, heeft aan 't Y.⁵²*

Floris de Vijfde (1254-1296), graaf van Holland en Zeeland, was zeer geliefd onder zijn volk. Desondanks smeedden zijn leenmannen een complot om hem te vermoorden. Floris V had namelijk zijn bondgenoot Edward I, de koning van Engeland, verraden door zich aan te sluiten bij de Franse koning Filips de Schone. Zijn leenmannen Gijsbrecht van Amstel en Herman van Woerden waren het niet met deze beslissing eens en vonden dat hun vorst te veel macht had verkregen. Hij wordt door de edellieden een dwingeland genoemd; een tiran, een alleenheerser. Voor hen was er dus maar één mogelijkheid: hun Hollandse vorst vermoorden. Voor Bilderdijk was deze moord een gruwelijke daad. Het is duidelijk dat hij het niet eens was met het treurspel van P.C. Hooft *Geeraerd van Velsen* (1613), waarin Floris met berouw terugkijkt op zijn daden.⁵³ In het treurspel van Bilderdijk denkt Floris, tijdens zijn gevangenschap in het Muiderslot, er heel anders over:

*In grootheid opgevoed, heeft mogelijk de ijde praal,
De weelde, of 't voorbeeld my bedrogen zoo ik dwaal.*

⁵⁰ Ibidem, 273-275.

⁵¹ W. Bilderdijk, “Floris de Vijfde”, in: W. Bilderdijk, *De dichtwerken van Bilderdijk. Deel 15* (1859), 138-139.

⁵² W. Bilderdijk, “Aanspraak aan den koning, By de vertooning van mijnen ‘Floris den Vijfde’ op den Amsterdamschen Schouwburg.”, in W. Bilderdijk, *De dichtwerken van Bilderdijk. Deel 9* (1858), 60.

⁵³ J. te Winkel, *De ontwikkeling der Nederlandsche letterkunde. Deel 6: Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde in de eerste eeuw der Europeesche staatsomwentelingen* (1925), 331-333.

*Maar zuiver was mijn hart, en edel mijn bedoelen;
Van deugd, van eer vervuld, van 't reedlijkst plichtgevoelen.
Doordrongen voor mijn Volk van Vaderlijke zucht.
Gy weet het, Hemel, gy! ô Geef mijn droefheid lucht!
(...)
De Steden danken my heur opkomst, bloei en rust:
De Landman, zeeke schuts, genot, en arbeidslust.
De trotsche moedwil slechts eens Adels dien ik fnuikte,
Wijt my 't bedwang eens rechts, dat hun geweld misbruikte.
En mooglijk was ik hier, als Hollands Heer en Graaf,
Meer Vader van mijn volk, dan van mijne eeden slaaf.⁵⁴*

Floris is zich hier van geen kwaad bewust. Het was niet hij die de koning van Engeland had verraden, maar juist andersom. De toespraak van Bilderdijk aan Lodewijk toont zeker gelijkenissen met die van Floris V in het treurspel. Beide vorsten worden door Bilderdijk verheven tot een onaantastbare status. Lodewijk wordt beschreven als dé redder van Nederland, die een einde maakte aan het regime van de Bataafse Republiek en weer orde in het land heeft gebracht. Lodewijk is volgens Bilderdijk de kapitein die het zinkend schip, dat Nederland heette, weer boven water haalde. Bovendien heeft zijn bestuur gezorgd voor grote welvaart en een bloei van de kunsten. Floris wordt in zijn monoloog ook als een redder neergezet. Hij heeft er immers voor gezorgd dat de vrede is teruggekeerd en de steden zich hebben kunnen ontwikkelen.

Bilderdijs bekende ideaal van de vorst als vaderfiguur keert hier terug in het treurspel. De vaderrol van Floris zou een vergelijking kunnen zijn met de kapiteinsrol die Lodewijk vervult. Deze vergelijking is echter niet helemaal terecht. Immers was Lodewijk van Franse afkomst en Nederland was niet zijn vaderland. Het zou daarom vreemd zijn geweest om hem als vader van het Nederlandse volk te benoemen. Wellicht dat daarom Bilderdijk de metafoor van de kapitein heeft gekozen. Desondanks worden beide vorsten neergezet als grootse leiders. Bilderdijk trachtte met zijn treurspel uiteraard zijn nieuwe vorst te imponeren. Helaas voor Bilderdijk heeft hij zijn treurspel nooit aan het publiek mogen vertonen. Tot tweemaal toe – zowel op 3 mei 1808 als op Lodewijks' verjaardag op 2 september datzelfde jaar – probeerde hij het stuk te laten opvoeren in de schouwburg. Beide keren toonde de schouwburg echter een ander toneelstuk.⁵⁵

De receptie van Bilderdijk

Het mislukken van het toneelstuk moet een grote teleurstelling voor Bilderdijk zijn geweest. Toch besloot hij het treurspel uit te geven bij zijn uitgeverij in Amsterdam. Ook op de markt lijkt er echter weinig aandacht te zijn geschonken aan het werk van Bilderdijk. Een redacteur van de *Vaderlandsche Letteroefeningen* betwijfelt of het onderwerp van het treurspel wel geschikt was om aan Lodewijk Napoleon te tonen. Toch meldt hij dat “ook de deugden van getrouwheid standvastigheid, in dit Treurspel, zichzelf door hare waarde genoegzaam aanbevelen. Dan, wij stellen zelfs zulk eene berisping geheel ter zijde, om de kunst-verdiensden, welke in dit letter- en dichtkundig voortbrengsel van alle zijden doorstralen.” De recensent spreekt vol lof over de dichterlijke kunsten van Bilderdijk. Ook de historische kennis wordt door de recensent als uitstekend ervaren. Zo houdt Bilderdijk rekening met de opvoeding, stand en vooroordelen van de verschillende actoren uit het toneelstuk. Om zo een meesterwerk in slechts drie dagen tijd te ontwerpen en af te werken getuigt van het feit

⁵⁴ W. Bilderdijk, Bilderdijk, W., “Floris de vijfde, treurspel.”, in: W. Bilderdijk, *De dichtwerken van Bilderdijk. Deel 3* (1857), 425.

⁵⁵ J. te Winkel, *De ontwikkeling der Nederlandsche letterkunde. Deel 6* (1925), 333-334.

dat het werk van een echte meester afkomstig is. De redacteur is zelfs zo diep onder de indruk dat hij halverwege de recensie zijn pen neerlegt en de Floris uit het toneelstuk aan het woord laat.⁵⁶

In 1874 komt de katholieke historicus J.A. Alberdingk Thijm terug op een recensie die hij dertig jaar eerder schreef over Bilderdijs *Floris de Vijfde*. Hij begon zijn artikel in de *Dietsche Warrande* indertijd met veel lof voor Bilderdijs oeuvre. Als dichter is Bilderdijk volgens hem nog ongeëvenaard, maar een dramatisch dichter is hij totaal niet: “*zijn Floris den Vijfde; dat is een prul: daar is ieder het over eens.*” Dertig jaar eerder dacht hij er echter anders over. Zo beschrijft hij Bilderdijs *Floris de Vijfde* in 1844 als een onontdekte parel in het enorme oeuvre van de grootmeester. Zijn treurspel zou een grote vernieuwing zijn geweest in een tijd waarin slechts geschreven werd over “*dolende ridders en sentimenteele troebadoers*”. Wat Alberdingk Thijm betuigt is dat de Middeleeuwen wel degelijk populair waren in de vroege negentiende eeuw. Niemand durfde echter voorbij de stereotypen van deze periode uit de geschiedenis te kijken. Helaas heeft volgens hem niemand in zijn tijd zijn voordeel gedaan met dit prachtwerk van Bilderdijk. Hij begrijpt niet waarom het Nederlandse volk, net als de andere Europese volkeren, de Middeleeuwen niet omarmd heeft. Ook voor Nederland liggen er in de Middeleeuwen namelijk eeuwen vol ontwikkeling van de Nederlandse taal en kunst.

Tijdgenoten van zowel Bilderdijk als Alberdingk Thijm ontkennen dikwijls het belang van de Middeleeuwen. Volgens hen zou de Nederlandse geschiedenis pas in de zestiende eeuw zijn begonnen. De historicus heeft, vanwege zijn katholieke liefde voor de Middeleeuwen, zodoende veel lof voor Bilderdijk. Hij was een van de weinigen die wel het belang van de Middeleeuwen voor de Nederlandse geschiedenis inszag. Bilderdijk stond zo aan het begin van een nieuwe ontwikkeling binnen de geschiedschrijving waar de Middeleeuwen een volwaardige periode binnen de Nederlandse geschiedenis zou worden.⁵⁷

Na de bespreking van de dichterlijke kwaliteiten van het treurspel komt Alberdingk Thijm terug op zijn recensie van dertig jaar eerder. Hij lijkt echter alleen zijn mening over Bilderdijs dichtkunsten te hebben aangepast. Hij stelt dat zowel Vondel als Bilderdijk ernaar streefden om ook hun talenten als dramadichter te tonen. Beiden bezaten echter weinig talent op dit gebied. Het grootste kritiekpunt dat hij op Bilderdijs treurspel heeft, is dat hij de karaktereigenschappen veel te sterk overdrijft.⁵⁸ Hij zegt echter niets over zijn historische kennis, die hij dertig jaar eerder als uitstekend karakteriseerde. Hierin lijkt zijn mening dus niet te zijn veranderd.

De dichter, en leerling van Bilderdijk, Willem de Clercq (1795-1844), schrijft in zijn *Gedenkzuil voor W. Bilderdijk* (1833) over de redenen waarom het treurspel zo onbekend is gebleven bij het breder publiek. Juist omdat Bilderdijk de geschiedenis van het treurspel zo goed had doordacht, was het te ingewikkeld geworden voor het groter publiek.⁵⁹

De drie recensenten lijken het over het algemeen met elkaar eens te zijn. Bilderdijk was een geniale dichter, maar hij had zich beter niet kunnen richten op het drama. Bilderdijk wilde uiteraard bewijzen dat ook het schrijven van het treurspel tot één van zijn vele talenten behoorde. Helaas voor Bilderdijk, leek dit genre niet voor hem geschikt te zijn. Enkel de redacteur uit de *Vaderlandsche Letteroefeningen* is positief over de dichtkunsten van Bilderdijk in zijn treurspel. Deze positie is wellicht niet erg verassend van dit tijdschrift. De redactie van de *Vaderlandsche Letteroefeningen*, onder leiding van uitgever en boekhandelaar Jacob Yntema, kreeg namelijk regelmatig het verwijt dat zij zich te partijdig opstelde en te conservatief was qua smaak.⁶⁰ Waar er over de dichtkunsten van Bilderdijk nog enige twijfel bestaat, zijn alle auteurs zeer lovend over de historische kennis van

⁵⁶ Onbekend, “Floris de Vijfde. Treurspel”, *Vaderlandsche Letteroefeningen* (1809), 82-83.

⁵⁷ J.A. Alberdingk Thijm, “Iets over Bilderdijs ‘Floris V’”, *Dietsche Warrande* (1874), 383-390.

⁵⁸ J.A. Alberdingk Thijm, “Iets over Bilderdijs ‘Floris V’”, *Dietsche Warrande* (1874), 404.

⁵⁹ W. de Clercq, *Gedenkzuil voor W. Bilderdijk* (1833), 19-20.

⁶⁰ R. Aerts, *De letterheren. Liberale cultuur in de negentiende eeuw: het tijdschrift De Gids* (1997), 29.

de Romanticus. Deze kennis blijkt uit de grote doordachtheid van het stuk. Alle personages uit het treurspel worden tot in de kleinste details beschreven. De recensenten zijn het er mee eens dat Bilderdijk, in tegenstelling tot andere auteurs van zijn tijd, de Middeleeuwen als een belangrijke schakel in de Nederlandse geschiedenis beschouwt. Hij neemt deze periode serieus en valt niet terug op de stereotypen van de Middeleeuwse samenleving die zo zeer in de negentiende eeuw leefden.

Bilderdijk's Geschiedenis des Vaderlands

Bilderdijks belangstelling voor de geschiedenis, en met name die van de Middeleeuwen, komt bovendien terug in zijn *Geschiedenis des vaderlands*. Bilderdijk was al vroeg in zijn leven van plan om een geschiedkundig verhaal over de Nederlanden te schrijven. In navolging van de achttiende-eeuwse historicus Jan Wagenaar (1709-1773) begon Bilderdijk aan een geschiedverhaal dat volgens hem wél klopte. Bilderdijk was namelijk niet onder de indruk van het werk van Wagenaar. Als overtuigd Orangist en Romanticus stond hij pal tegenover de Verlichte ideeën van zijn collega-historicus. Hij ergerde zich vooral aan de partijdigheid in Wagenaars *Vaderlandsche historie* (1749). Wagenaar schreef namelijk vol lof over de tegenstanders van de stadhouders; Johan de Witt en Johan van Oldenbarneveldt. Volgens Bilderdijk waren zij landverraders, omdat zij de legitieme macht van de stadhouders probeerden af te nemen. Wagenaars werk werd tot ver na zijn dood echter nog door een groot publiek gelezen. Waarschijnlijk ergerde Bilderdijk zich aan de populariteit die de *Vaderlandsche historie* wist te verwerven. In 1789 schreef hij reeds een spotdicht, getiteld 'Wagenaar':

*Een schrijver van beroep, die, aangespoord door 't voordeel,
Slechts schaars de stof zijns werks, en nooit zijn taal verstond;
Op ieder blad byna de naakte waarheid schond,
Door beurtlings misverstand, partyzucht en vooroordeel;
En, zoo ontbloot van smaak, geleerdheid, en vernuft,
Als kinderlijk gehecht aan valsche hersenschimmen,
Zijn' naam by 't blinde volk een hoogte deed beklimmen,
Die elk verlichter geest in 't oordeel overbluft.⁶¹*

De enorme hekel die Bilderdijk aan Wagenaar had, is waarschijnlijk ook te verklaren door zijn jaloezie over de populariteit van zijn voorganger. Zowel Wagenaar als Bilderdijk waren in hun tijd onaantastbare figuren. Volgens sommigen zou Wagenaar alleen door Bilderdijk bekritiseerd zijn omdat Bilderdijk de kroon van zijn hoofd trachtte te stelen.⁶² Vanwege deze grote afkeer is Bilderdijks *Geschiedenis des Vaderlands* als het ware een doorlopend commentaar op het geschiedwerk van Wagenaar geworden. Dit blijkt ook uit de inleiding van Bilderdijk. Hierin wordt verondersteld dat men bekend is met de hoofdzaken van de geschiedenis die gepresenteerd worden in Wagenaars werk.⁶³ Bilderdijks onvrede over het gebrek aan historische kennis onder het grote publiek speelde ook een grote rol in de totstandkoming van zijn geschiedwerk. Met name de Middeleeuwen moesten het vaak ontgelden, ondanks dat deze volgens hem juist zo bepalend waren geweest voor de moderne tijd.⁶⁴

⁶¹ W. Bilderdijk, "Wagenaar", *De dichtwerken van Bilderdijk. Deel 13* (1859), 17.

⁶² Onbekend, "De eer van Wagenaar, als Historieschrijver, en die van Jacoba van Beijeren, tegen Mr. W. Bilderdijk, in zijne *Geschiedenis des Vaderlands*, verdedigd door Matthijs Siegenbeek", *Vaderlandsche Letteroefeningen* (1836), 243-247.

⁶³ W. Bilderdijk, *Geschiedenis des Vaderlands I* (1832), XVIII.

⁶⁴ J. van Eijnatten, *Hogere sferen* (1998), 542-543.

Bilderdijks idee voor zijn *Geschiedenis des Vaderlands* kwam voor het eerst tot stand in 1810. In Amsterdam besprak hij met zijn goede vriend, de rechtsgeleerde H.W. Tydeman (1778-1863), het idee van het schrijven van een geschiedenis van Holland, die in vijf delen zou moeten worden uitgebracht. De toenmalige Franse regering in Nederland was echter niet tevreden met het prospectus dat Bilderdijk en Tydeman aan enkele literaire tijdschriften stuurden. Vooral de manier waarop zij spraken over Wagenaar en de voormalige aristocratie werd niet op prijs gesteld door de toenmalige commissaris der politie. Aangezien Wagenaar slechts een halve eeuw daarvoor zijn werk had voltooid, zag de commissaris geen behoefte aan wederom een werk over de geschiedenis van de voormalige republiek.

Na het vertrek van de Fransen in 1810, en het daaropvolgende ontstaan van het koninkrijk Holland, gingen Bilderdijk en Tydeman echter verder met het idee van een vaderlands geschiedwerk. Tussen 1817 en 1819 gaf Bilderdijk les aan een kleine groep studenten van de universiteit in Leiden. Deze studenten waren vooral geïnteresseerd in de alternatieve kijk die Bilderdijk gaf op de vaderlandse geschiedenis. De lessen zouden samen de schets vormen voor de door Tydeman samengestelde *Geschiedenis des Vaderlands*. In 1827 was het handschrift voor de eerste paar delen van het werk voltooid. Bilderdijk was echter niet tevreden genoeg over zijn eigen werk om het daadwerkelijk te laten publiceren. Uit eerbied voor zijn goede vriend besloot Tydeman na de dood van Bilderdijk in 1831 de uitgave van het volledige geschiedwerk op zich te nemen. Voor Tydeman was dit geen gemakkelijke klus: Bilderdijks *Geschiedenis des Vaderlands* is uiteindelijk tussen 1832 en 1853 uitgegeven in dertien afzonderlijke delen, welke ieder tussen de drie- en vierhonderd pagina's beslaat.⁶⁵

De Middeleeuwen speelden in Bilderdijks geschiedwerk een belangrijke rol. De eerste vier delen hebben vrijwel alleen betrekking op het Middeleeuwse verleden van Nederland. Het eerste deel bespreekt de geschiedenis van de Bataafse volkeren tot aan de oorsprong van het graafschap Holland. De oorsprong van het graafschap is volgens Bilderdijk enorm belangrijk: “*sedert wanneer men eerst zeggen kan dat de eigenlijke geschiedenis onzes Vaderlands, of liever der Natie waartoe wij behooren, begonnen is.*” In tegenstelling tot veel van zijn tijdgenoten lag het begin van de Nederlandse natie dus niet in de Gouden Eeuw, maar in de vroege Middeleeuwen.⁶⁶ Deel twee, drie en vier richten zich vervolgens op de geschiedenis van het graafschap Holland tijdens de Middeleeuwen. Zijn werk is zodoende zeer *Hollandocentrisch*, wat het uiteraard geen uitzondering maakt binnen de Nederlandse geschiedschrijving. Voor Bilderdijk, en vele andere historici na hem, stond de geschiedenis van Holland gelijk aan die van de rest van Nederland. Ook de grote bewondering die Bilderdijk had voor de graven van Holland zal aan de keuze hebben bijgedragen.

Bilderdijks *Geschiedenis des Vaderlands* werd aanvankelijk met veel voorzichtigheid ontvangen. In de jaargang 1833 van de *Vaderlandsche Letteroefeningen* wordt Bilderdijks werk een “*hoogst opmerkelijk verschijnsel voor de studie der Vaderlandsche Geschiedenis*” genoemd. “*Want een van beiden zal daarvan het gevolg zijn: óf dat de stellingen, die men in Bilderdijk als wonderspreukig aanmerkte, met duchtige gronden zullen bewezen worden; óf dat het blijken zal, dat er zelfs door eenen Bilderdijk geene genoegzame bewijzen daarvoor konden worden aangevoerd.*” De recensent heeft veel bewondering voor Bilderdijk, ondanks het feit dat hij voorheen zijn geschiedkundige vaardigheden nog niet aan de wereld heeft vertoond. Maar Bilderdijk, “*een man van diepe en uitgebreide geleerdheid*”, zou de aangewezen persoon zijn om een vaderlands geschiedwerk te schrijven. Als Bilderdijk geen afdoende bewijs zou kunnen vinden om zijn geschiedkundige stellingen te kunnen onderbouwen dan zou niemand dat kunnen. De auteur is zich er bovendien bewust van zijn afwijkende denkbeelden over bepaalde gebeurtenissen in de Nederlandse geschiedenis. Hij heeft er echter vertrouwen in dat Bilderdijk met genoeg bewijs zal komen om zijn theorieën te kunnen onderbouwen.

⁶⁵ W. Bilderdijk, *Geschiedenis des Vaderlands* I (1832), I-XXIV.

⁶⁶ W. Bilderdijk, *Geschiedenis des Vaderlands* I (1832), 10.

Over de inhoud van het eerste deel heeft de recensent echter weinig te zeggen. Met het onderwerp van dit deel in gedachten had hij echter ook weinig vernieuwends verwacht. De denkbeelden van andere historici over de oude geschiedenis van Nederland werden door Bilderdijk nauwelijks betwist. De auteur merkt bovendien op dat Bilderdijks werk veelal overeenkomt met dat van Wagenaar, terwijl hij juist zoveel kritiek op hem had. Het eerste deel van het werk van Wagenaar, zo vervolgt de auteur, is zelfs meer compleet te noemen dan dat van Bilderdijk. Tot slot noemt hij de schrijfstijl van Bilderdijk onder de maat voor een vaderlands geschiedwerk. Voornamelijk de anderstalige termen die hij continu gebruikt wijzen erop dat het werk niet geschikt is voor een groter publiek. Het is duidelijk dat het werk van Bilderdijk bestaat uit een verzameling van colleges die hij gaf aan zijn volgelingen. De schrijfstijl van Wagenaar overtreft hier dus die van Bilderdijk. De auteur hoopt dat in de volgende delen hier verbetering in komt.⁶⁷

Deze kritiek op Bilderdijk in de *Vaderlandsche Letteroefeningen* blijkt geen uitzondering te zijn. Ook in de *Algemeene Konst en Letterbode* van 1833 schreef een onbekende briefschrijver vol verontwaardiging over de manier waarop Bilderdijk zijn collega belachelijk maakte: “*Dat ontzag, dien eerbied zoover uit het oog te verliezen, dat men een bijtend, hekelend, onwaarheid behelzend Bijschrift op Wagenaar van Bilderdijk, als motto voor dit werk stelde, verwonderde en griefde mij tevens.*” De onbekende is een bewonderaar van zowel Bilderdijk als Wagenaar en hij kan niet geloven dat Bilderdijk ooit gewild zou hebben dat een dergelijke mening gepubliceerd zou worden. Desondanks eindigt hij zijn brief met te bekennen dat hij Bilderdijk prijst als geschiedschrijver, maar dat hij door deze woordenwisseling over Wagenaar het niet verdient om tot in de wolken geprezen te worden.⁶⁸

Over het tweede deel lijkt de recensent in de *Vaderlandsche Letteroefeningen* echter eenzelfde oordeel te vellen. Hij levert wederom kritiek op de manier waarop Bilderdijk het werk van Wagenaar beschouwt. Zo maakt Bilderdijk van elke mogelijkheid gebruik om Wagenaar belachelijk te maken. Wagenaar wordt onder andere voor ‘inepte zot’ uitgemaakt. De auteur van het artikel beschrijft dat Bilderdijk meer respect had moeten tonen voor zijn voorganger.⁶⁹ Tydeman leek het met deze kritiek deels eens. In de inleiding van het tweede deel lijkt hij zich te verontschuldigen voor de vuile woorden die Bilderdijk over Wagenaar heeft gezegd. Desondanks geeft hij toe dat Wagenaar niet bepaald geliefd was door Bilderdijk en daarom ging hij dikwijls tekeer tegen hem in zijn lessen.⁷⁰ Aangezien Tydeman zich alleen ontfermt over het publiceren van Bilderdijks ideeën, is het logisch dat hij hier geen aanpassingen in wilde verrichten.

Dezelfde kritiekpunten worden gegeven op deel drie en vier van Bilderdijks werk. De kritiek zet in deze recensies ook bij de inhoud vraagtekens. In tegenstelling tot de recensie van de eerste twee delen wordt hier minder lovend over de inhoud gesproken. In deel drie en vier worden de gravinnen van Holland, Margaretha II van Henegouwen (1310-1356) en Jacoba van Beieren (1401-1436), op een merkwaardige manier beschreven. Bilderdijk noemt Margaretha “*een helsche furie ... Zij was wreed, oplopend, haatdragend, gierig, verkwistend, heerschzuchtig en trotsch*”.⁷¹ Volgens de auteur is dit onbegrijpelijk, aangezien er nooit een andere historicus is geweest die dergelijke verwijten aan de gravin heeft gemaakt.⁷² Anderzijds wordt Jacoba van Beieren door Bilderdijk totaal weggelaten.

⁶⁷ Onbekend, “Geschiedenis des Vaderlands, door Mr. W. Bilderdijk; uitgegeven door Prof. H.W. Tydeman. Iste Deel. Van de wording des Lands af, tot het begin der Grafelijke Regering.”, *Vaderlandsche Letteroefeningen* (1833), 350-355.

⁶⁸ Onbekend, *Algemeene Konst en Letterbode* I (1834), 3.

⁶⁹ Onbekend, “Geschiedenis des Vaderlands, door Mr. W. Bilderdijk; uitgegeven door Prof. H.W. Tydeman. IIde Deel.”, *Vaderlandsche Letteroefeningen* (1834), 162-169.

⁷⁰ W. Bilderdijk, *Geschiedenis des Vaderlands. Deel 2* (1833), VI-VII.

⁷¹ W. Bilderdijk, *Geschiedenis des Vaderlands. Deel 3* (1834), 157.

⁷² Onbekend, “Geschiedenis des Vaderlands, door Mr. W. Bilderdijk; uitgegeven door Prof. H.W. Tydeman. IIIde Deel.”, *Vaderlandsche Letteroefeningen* (1834), 423-428.

Volgens de recensent zouden vrouwen volgens het keizerlijke systeem nooit tot graaf benoemd kunnen worden. Bilderdijk ziet daarom niet in waarom hij deze vrouwen in zijn *Geschiedenis des Vaderlands* zou moeten bespreken.⁷³ Bovendien zouden deze gravinnen niet passen binnen het vaderlijke ideaal dat Bilderdijk over het graafschap Holland had. Zij konden namelijk als vrouw niet als vader over hun onderdanen regeren. Als hij deze gravinnen in zijn werk zou hebben betrokken dan zou dat betekenen dat hij zijn favoriete periode uit de vaderlandse geschiedenis besmeurde.

Door andere belangrijke negentiende-eeuwse tijdschriften werd Bilderdijks werk echter niet of nauwelijks besproken. *De Gids*, wellicht het invloedrijkste tijdschrift van de negentiende eeuw, besteedt nauwelijks aandacht aan Bilderdijks werken. Ook zijn geschiedwerk wordt in *De Gids* geen enkele keer genoemd. Dit gebrek aan aandacht door de *Gids* is zeker niet verwonderlijk. Het doel van *De Gids* was om een nieuwe geest binnen de Nederlandse letterkundige wereld te tonen en te verdedigen. Bilderdijk was in de vroege negentiende eeuw zo invloedrijk geworden dat vrijwel alle literaire werken na hem door Bilderdijks gedachtengoed werden beïnvloed. Zodoende probeerde *De Gids* zich van Bilderdijk af te zetten.⁷⁴ Een van de oprichters van de *Gids*, de schrijver E.J. Potgieter, noemde Bilderdijk in 1857 ‘*de laatste vertegenwoordiger van een vergaan geslacht*’.⁷⁵ Dit betekende echter niet dat Potgieter geen bewondering voor Bilderdijk had. In de eerste jaargang van *De Gids* uit 1837 noemt hij dat Bilderdijk “*een der belangrijkste verschijnselen aan onzen letterkundigen hemel, ja, misschien aan dien der geheele Westersche Letterkunde is geweest.*” Desondanks voelden de oprichters zich genoodzaakt om Bilderdijk niet verder te bespreken. Alleen door afstand te nemen van de grootmeester konden zij nieuwe stappen zetten binnen de Nederlandse letterkunde.

In een ander belangrijk tijdschrift, *Nederlandsche stemmen over godsdienst, staat-, geschieden en letterkunde*, wordt Bilderdijks geschiedwerk ook weggelaten. Dit is zeer opvallend aangezien één van Bilderdijks leerlingen en grootste bewonderaars, Isaac da Costa, tot de oprichters van dit protestantste tijdschrift behoorde. Da Costa, die vanwege de kritiek op Bilderdijk *De Gids* “*het allerverderfelijkste onder alle onze verderfelijke Tijdschriften*”⁷⁶ noemde, lijkt zelf echter ook geen aandacht te schenken aan Bilderdijks geschiedwerk. De vaderlandse geschiedenis speelt in het tijdschrift een belangrijke rol. Desondanks wordt niet Bilderdijk, maar Wagenaar, continu geciteerd. Als zelfs Bilderdijks grootste bewonderaars geen aandacht schonken aan zijn geschiedwerk, dan betekent dit niet veel goeds voor de geschiedkundige kwaliteiten van de Romanticus.

Tijdens het Interbellum kwam er hernieuwde aandacht en interesse voor Bilderdijks geschiedwerk. In de oratie van de sociaal historicus Gerard Kernkamp uit 1903 wordt met veel lof gesproken over hoe Bilderdijk de Middeleeuwen in zijn *Geschiedenis des Vaderlands* behandelde. Bilderdijk was als enige in zijn tijd aangetrokken tot de Middeleeuwen, nog ver voordat andere historici met dit tijdperk aan de slag gingen. Kernkamp concludeert dat: “*Bilderdijk het eerst heeft gezien wat er in de oude monarchie voortreffelijks was boven de latere republiek*”.⁷⁷ In het in 1918 verschenen proefschrift *Bilderdijk's Geschiedenis des Vaderlands* geeft de letterkundige Jakob Moll echter een zeer kritisch betoog over Bilderdijk. Bilderdijk had veel kritiek op de partijdigheid van Wagenaar, terwijl zijn eigen geschiedwerk, zowel op godsdienstig als staatkundig gebied, ook zeer partijdig was. Bilderdijks theorieën over de onpartijdige historicus komen volgens Moll dus niet tot uiting in *Geschiedenis des Vaderlands*. Deze partijdigheid wordt eveneens onderstreept door de classicus Karel de Jong in 1934.⁷⁸

⁷³ Onbekend, “*Geschiedenis des Vaderlands*, door Mr. W. Bilderdijk; uitgegeven door Prof. H.W. Tydeman. IVde Deel.”, *Vaderlandsche Letteroefeningen* (1834), 599-607.

⁷⁴ G. Brom, “*De strijd over Bilderdijk*”, *De Gids* 106 (1942), 157-165.

⁷⁵ E.J. Potgieter, *De werken. Deel 15. Kritische studiën. Deel 3* (1898), 59.

⁷⁶ I. da Costa, *De mensch en de dichter Willem Bilderdijk* (1859), 363-366.

⁷⁷ G.W. Kernkamp, *Van Wagenaar tot Fruin: Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het hoogleraarsambt aan de Rijks-Universiteit te Utrecht op den 19den oktober 1903* (1903), 7-8.

⁷⁸ K.H.E. de Jong, *Bilderdijk's “Geschiedenis des Vaderlands”* (1934), 10-12.

Jakob Moll schrijft bovendien dat de bronvermelding van Bilderdijk, in tegenstelling tot Wagenaar, zeer teleurstellend was. Wagenaar was zeer duidelijk over waar hij zijn informatie vandaan haalde, maar Bilderdijk vernoemd zelden zijn bronnen in zijn tekst. Vaak worden slechts termen als “de schrijvers” of “onze Historieschrijvers” door Bilderdijk gebruikt. Dit toont volgens Moll des te meer aan dat Bilderdijks werk slechts een commentaar was op dat van Wagenaar. Wagenaar was, naast de Middeleeuwse kroniekschrijver Melis Stoke (1235-1305), dus Bilderdijks belangrijkste bron. Archiefstukken werden nauwelijks door hem gebruikt. Als hij wel aan bronvermelding doet, dan vermeldt Bilderdijk alleen bronnen die zijn argumenten verdedigen. Ook noemt Moll Bilderdijks bestudering van de Middeleeuwen zeer typerend. In zijn studie zou hij namelijk de roman veel te hoog achten. Zo verdedigt Bilderdijk de mythe waarin de Friezen in de negende eeuw Rome zouden hebben veroverd. Deze mythe was een veelvoorkomend verhaal in zowel Franse, Duitse als Italiaanse romans uit zijn tijd. Moll sluit zijn betoog af met de woorden: “*Stellig heeft in Bilderdijk’s leven zijn hart groter plaats ingenomen dan zijn verstand ... De geschiedenis was immers ook zoo dikwijls het terrein zijner dichtelijke verbeelding*”.⁷⁹ De Jong beaamt ook dit standpunt van Moll. Ondanks alle gebreken die Bilderdijks werk kent, schrijft hij: “*dat van alle geschiedenissen van ons vaderland alleen die van Bilderdijk blijk geeft van genialiteit.*”. Hier bedoelt hij dat niet Bilderdijks geschiedkundige kwaliteiten, maar zijn dichtelijke schrijfstijl het geschiedwerk zo briljant maakte.⁸⁰

De Rotterdamse cultuurhistoricus Jan Romein betwijfelt in zijn essay *Bilderdijk als geschiedschrijver* uit 1937 of de partijdigheid van Bilderdijk zijn vak als geschiedschrijver heeft doen mislukken. Deze partijdigheid kan namelijk van pas komen als een reactie op een partijdigheid van de andere kant. Het grote gebrek aan bronnenonderzoek heeft er echter voor gezorgd dat Bilderdijks geschiedwerk zo teleurstelde. De partijdigheid van Bilderdijk is op zichzelf geen probleem, maar het feit dat hij deze partijdigheid niet goed heeft onderbouwd heeft tot de mislukking van het geschiedwerk geleid. Volgens Romein is deze partijdigheid ontstaan uit de afkeer van de Hollandse regenten, die Bilderdijk van zijn vader had meegekregen. Romein vraagt zich af of “*er tegen deze almachtigen, die reeds zijn beminden vader het leven vergald hadden, dan geen verweer voor den machteloze?*” Ja, zegt Romein, dit verweer bevond zich in de verbeelding: “*Vandaar zijn ingebeelde ‘overaadlijke’ afstamming en zijn zuiver reactionaire verheerlijking van de Middeleeuwen; vandaar zijn afkeer van de Opstand, die aan het ideaal een einde, en een begin gemaakt had met de Republiek der kooplieden*”. Volgens Romein zijn vrijwel al Bilderdijks denkbeelden uit deze afkeer voor de regenten te begrijpen. Desondanks heeft Bilderdijks waardering voor het Middeleeuwse verleden ervoor gezorgd dat ook de katholieken een plek konden vinden in de vaderlandse geschiedenis. Romantici als Bilderdijk deelden namelijk de liefde voor de Middeleeuwen met hun Katholieke landgenoten.⁸¹

Conclusie

Het is duidelijk dat het tijdperk van de Middeleeuwen zeer belangrijk was voor Willem Bilderdijk. Vanuit zijn Calvinistische achtergrond lijkt deze liefde in het eerste opzicht zeer uitzonderlijk. Een aanzienlijk deel van zijn Protestantse landgenoten zagen de Middeleeuwen namelijk als een periode die gedomineerd werd door de Katholieke kerk. In de Romantische bewegingen elders in Europa was een terugkeer naar de Middeleeuwen en de katholieke kerk minder bezwaarlijk. Als de vader van de Nederlandse Romantiek kon Bilderdijk de Middeleeuwen niet zomaar negeren. Een terugkeer naar het gevoel in zowel de Romantiek als het Réveil zorgde voor Bilderdijk voor een goede balans tussen beiden. Hierdoor kon Bilderdijk zijn geliefde Riddereeuwen bestuderen zonder dat zijn geloof daar onder moest lijden. In zowel *Floris de Vijfde* als zijn *Geschiedenis des Vaderland* waren de Middeleeuwen dan ook prominent aanwezig.

⁷⁹ J. Moll, *Bilderdijk’s “Geschiedenis des Vaderlands”* (1918), 32-59.

⁸⁰ K.H.E. de Jong, *Bilderdijk’s “Geschiedenis des Vaderlands”* (1934), 30-32.

⁸¹ J. Romein, *Het onvoltooid verleden: Kulturhistorische studies* (1937), 230-240.

Zijn ideaal van het feodalisme als perfecte staatsvorm werd echter nauwelijks begrepen door zijn tijdgenoten. Zij waren het dus niet altijd met Bilderdijk eens. Wel bewonderden zij het feit dat hij de Middeleeuwen zo uitvoerig beschreef. In de vroege twintigste eeuw werd Bilderdijk wederom vereerd vanwege zijn aandacht voor deze belangrijke schakel uit de Nederlandse geschiedenis. Toch werd er ook veel kritiek op Bilderdijks geschiedkundige werken gegeven. Zijn *Geschiedenis des Vaderlands* werd als niet bepaald vernieuwend en was meer een navolging van het werk van Wagenaar. Daarnaast leek Bilderdijk de Middeleeuwse geschiedenis naar zijn eigen hand te zetten. Het feodale stelsel van de Middeleeuwen was voor hem namelijk de ideale staatsvorm. In zijn geschiedwerken zocht hij daarom altijd naar argumenten die deze staatsvorm konden verdedigen. Bij deze partijdigheid van Bilderdijk werden door zowel tijdgenoten als latere historici veel kanttekeningen geplaatst. Een ander terugkerend punt van kritiek was dat Bilderdijk simpelweg niet geschikt was als historicus. Hij werd bewonderd om zijn dichtelijke kwaliteiten, maar dit betekende volgens zijn tijdgenoten niet dat hij ook een goed historicus moest zijn. Zelfs een waar genie als Bilderdijk kende zijn zwaktepunten.

Het is moeilijk vanuit de bestaande bronnen te bepalen hoe goed Bilderdijks werken werden gelezen door het publiek. De receptie die hier boven is beschreven moet dus gezien worden als vrij elitair. Het waren voornamelijk historici en literatuurcritici die zijn geschiedwerk beoordeelden. Niets wijst er op dat zijn geschiedwerk daadwerkelijk door het grote publiek werd gelezen. Toch is het duidelijk dat zijn werken een grote invloed hadden op de Nederlandse letterkunde en geschiedschrijving. Het is bovendien duidelijk dat Bilderdijk wel degelijk geschiedkundige vaardigheden bezat. Dit blijkt uit zijn geschiedfilosofische uiteenzetting aan het begin van zijn *Geschiedenis des Vaderlands*. Desondanks hield Bilderdijk zich niet aan de harde eisen die hij daar stelde ter beoefening van de geschiedwetenschap. Toch lijkt er een consensus te zijn dat Bilderdijk een begin heeft gemaakt aan de geschiedschrijving over de Middeleeuwen in Nederland, een onderwerp waar weinig tijdgenoten zich aan durfden te wagen. Historici als Huizinga⁸² en Nuyens⁸³ borduurden voort op het idee dat deze periode juist wel een cruciale plek in de Nederlandse geschiedenis verdiende. In deze zin kan Bilderdijk gezien worden als de grondlegger van een nieuwe ontwikkeling binnen de Nederlandse geschiedschrijving.

Jacob van Lennep – De Nederlandse Walter Scott

Jacob van Lennep (1774-1853) was in vele opzichten een totale tegenhanger van Willem Bilderdijk. Van Lennep stond bekend als een echte grappenmaker, vrouwenjager en rasoptimist. Toch kende zijn leven vele tegenslagen. Jacob van Lennep, geboren in 1802 te Amsterdam, groeide op in een goed bedeed gezin. Zijn vader, David Jacob, was hoogleraar Grieks en Latijn aan het Athenaeum Illustre in Amsterdam en zijn moeder kwam uit een familie van bankiers en handelaars. Zijn ouders en grootouders waren verlichte en vrije denkers en waren bovendien voorstanders van de Bataafse Republiek aan het eind van de achttiende eeuw. Regelmatig hield zijn vader thuis bijeenkomsten over politieke en maatschappelijke problemen. Zodoende kwam Van Lennep op jonge leeftijd in aanraking met de geleerde gemeenschap in Nederland. In tegenstelling tot Bilderdijk spendeerde hij niet zijn jonge jaren vooral in de bibliotheek van zijn vader. Zijn vader en grootvader gaven hem namelijk voldoende tijd om kind te zijn.⁸⁴

Tijdens zijn veertiende levensjaar trof Van Lennep echter zijn eerste tegenslag. Zijn moeder had last van epileptische aanvallen en kwam na een van deze aanvallen te overlijden. Toch liet Van

⁸² Huizinga in zijn *Herfsttij der Middeleeuwen* (1919).

⁸³ Nuyens in zijn *Geschiedenis van het Nederlandschen volk van 1815 tot op onze dagen* (1883-86).

⁸⁴ M. Mathijssen, "Oprecht zotisme of tijdelijke bevlieging? Keerpunten in het leven van Jacob van Lennep", *Tijdschrift voor Biografie* 3 (2014), 4-7.

Lenneep zich niet uit het veld slaan door dit grote verlies. Zijn interesse in het leven leek na de dood van zijn moeder juist toegenomen te zijn. Ook in het eerste jaar van zijn studie aan het Athenaeum genoot hij volop van het leven en spendeerde hij zijn dagen liever in een koffiehuis dan in de collegebanken. Zijn gedachtengoed veranderde echter volledig toen hij in 1820 in Leiden een college van Bilderdijk bijwoonde. Overtuigd door de denkbeelden van de Romantikus ging hij zich verzetten tegen alles wat hij in zijn jeugd had geleerd. Van Lennep zette zich, net als Bilderdijk, af tegen de Verlichting. Daarnaast pleitte hij ook voor een terugkeer van het feodale stelsel. Volgens Marita Mathijssen kwam deze ommekeer op een belangrijk moment in Van Lenneps leven. Nog geen drie maanden daarvoor had hij onopzettelijk een meisje uit hogere kring bezwangerd. Deze daad werd door beide families in de doofpot gestopt en zorgde voor spanningen met zijn vader. Hierdoor werd de jonge Van Lennep vatbaar voor de afwijkende ideeën van Bilderdijk. Hij deelde deze bewondering voor de Romantikus met zijn studiegenoten Isaac da Costa en Dirk van Hogendorp.

Beïnvloed door Bilderdijk en da Costa schreef Van Lennep in de volgende jaren een groot aantal gedichten over zijn godsdienstige ideeën. Zijn vertaling van het Franse gedicht *La Grâce, De Genade*, uit 1827 werd hem door de kerk en theologen niet in dank afgenomen. Hierin verdedigde hij namelijk de predestinatieleer. Het grootste punt van kritiek was dat Van Lennep geen theoloog was en dus niets over deze theologische kwestie te zeggen had. Ondanks dat het niet de bedoeling was geweest van Van Lennep om de kerk tegen te spreken, werd hij door deze kritiek totaal ontmoedigd om over het geloof te schrijven. Aan zijn vader verontschuldigde hij zich en beloofde hem niet meer met Da Costa om te zullen gaan. De mening van zijn vader stond voor Van Lennep boven alles. Na de enorme kritiek op *De Genade* was Van Lenneps religieuze periode ten einde gekomen. De correspondentie met Da Costa werd nooit helemaal verbroken en ook de bewondering voor Bilderdijk bleef hij zijn hele leven bij zich dragen.⁸⁵

Jacob van Lennep was een zeer maatschappelijk betrokken figuur. Zo was hij actief in een groot aantal culturele verenigingen, was hij enkele jaren conservatief lid van de Tweede Kamer en was hij initiatiefnemer voor de Duinwatermaatschappij, die voor schoon drinkwater in Amsterdam zorgde. In zijn tijd als politicus stopte hij bovendien veel energie in sociale projecten die met de geschiedenis te maken hadden. Zo pleitte hij onder andere voor meer geld voor onderhoud aan historische monumenten en maakte hij zich sterk voor een hernieuwde interesse in de Ridderzaal, die tijdelijk als stal werd gebruikt. Ook geloofde Van Lennep dat hoog opgeleiden als hij de morele plicht hadden om de minder bedeelden te helpen en op te voeden. Van Lennep geloofde dat hij, door middel van zijn schrijverschap, zich in kon zetten voor een actief burgerschap. Kunst was, naast godsdienst en beschaving, immers één van de drie pijlers van de natie.

Ondanks deze hoge morele standaard lapte Van Lennep regelmatig dezelfde moraal aan zijn laars. Zo had hij een aantal buitenechtelijke relaties en haalde hij zelfs in de politieke regelmatig kwajongensstreken uit. Marita Mathijssen somt de persoonlijkheid van Van Lennep goed op: *“Inwendig is hij het vrije individu van de romantiek dat zijn eigen normen stelt, maar zijn geboorte verplicht hem tot een uitwendig publiek en opvoedend schrijverschap.”*⁸⁶ Deze tegenstrijdigheden in de persoon Jacob van Lennep komen dan ook regelmatig naar voren in zijn werken. Aan de ene kant kon hij extreem serieuze en opvoedende werken schrijven. Aan de andere kant was Van Lennep meester in het spotdicht en zocht hij regelmatig de grenzen op van de sociale normen.

In zijn historische ideeën lijkt Jacob van Lennep zowel te zijn beïnvloed door Bilderdijk als door zijn eigen vader, David Jacob. Deze ideeën botsten regelmatig met elkaar. Bilderdijk was immers een conservatief en zeer gelovig persoon, terwijl vader van Lennep het ideaaltype van een negentiende-eeuwse liberaal was. Over één ding leken beide heren het in ieder geval eens te zijn;

⁸⁵ Mathijssen, “Oprecht zelotisme of tijdelijke bevlieging?”, 7-11.

⁸⁶ M. Mathijssen, *Het uitwendige schrijverschap: Jacob van Lennep als publieke figuur* (2011), 14-28.

namelijk het belang van de Middeleeuwen in de Nederlandse geschiedenis. Deze liefde voor de Middeleeuwen kreeg Jacob van Lennep dus van twee kanten mee. Van Bilderdijk lijkt hij bovendien de liefde voor de monarchie te hebben overgenomen.⁸⁷ De denkbeelden van vader van Lennep behoeven echter nog een enkele toelichting. In de in 1827 verschenen *Verhandeling* van David Jacob van Lennep roemt hij Walter Scott als de grondlegger van de historische roman. Scott schreef volgens van Lennep senior, zoals het hoort, enkel over de gebeurtenissen die op zijn vaderlandse bodem hadden plaatsgevonden. Hij betoogde dat in Nederland nog niemand in de voetsporen had durven treden van Walter Scott.⁸⁸

Enige bladzijdes verder benadrukt hij vooral het belang van de geschiedenis van de Hollandse graven. Het is volgens hem cruciaal dat het Nederlandse volk de Hollandse riddereeuwen leert kennen. Deze riddereeuwen spreken namelijk het meest tot het gevoel en de verbeelding. Zodoende zal bij het Nederlandse volk de vaderlandsliefde worden geprikkeld. Echter is het belangrijk dat men niet zomaar alles mag aannemen over deze periode, maar dat er vlijtig onderzoek moet worden gedaan naar de bronnen uit deze tijd om zo de Middeleeuwse legendes te kunnen toetsen. Vondel heeft hier weliswaar met zijn *Gijsbrecht van Aemstel* een begin aan gemaakt, maar heeft slechts een klein deel van alle stof kunnen bestuderen. Hij roept zijn landgenoten vervolgens op om in navolging van Scott de vaderlandse geschiedenis ook op een dergelijke manier te bestuderen.⁸⁹

De Middeleeuwen in Van Lenneps werken

Als er één auteur te noemen is die op de verhandeling van David Jacob van Lennep is ingegaan, dan moet dit wel zijn zoon Jacob zijn geweest. Jacob van Lennep bracht in 1836, na het succes van zijn eerste roman *De Pleegzoon, De Roos van Dekama* uit. Ondanks dat de hoofdpersoon van de roman, Graaf Willem IV, niet in de verhandeling van David Jacob wordt genoemd, lijkt dit werk toch geïnspireerd te zijn geweest door zijn vader.⁹⁰ Van Lennep was al op jonge leeftijd gefascineerd door de geschiedenis. In 1823 maakte hij met zijn studiegenoot Dirk van Hogendorp een rondreis door Nederland. In de negentiende eeuw was het gebruikelijk dat jonge mannen van gegoede afkomst een zogenaamde *Grand Tour* maakten door Europa. Van Lennep en Van Hogendorp waren echter meer geïnteresseerd in de geschiedenis en de cultuur van hun vaderland. Zo besloten zij samen een voetreis door Nederland te maken om de gewoontes van hun landgenoten te leren kennen.⁹¹

De reis bracht de twee studenten naar het Friese landschap. In zijn dagboek vertelt Van Lennep hier uitvoerig over de geschiedenis van de provincie. In 1836 brengt hij wederom een bezoek aan Friesland om over de Friese cultuur en geschiedenis te leren. Het lijkt er dus op dat voor Van Lennep een uitvoerig onderzoek naar de Friese geschiedenis van groot belang was. Zijn roman beschrijft immers de strijd tussen Graaf Willem IV van Holland en Zeeland met de Friezen in de veertiende eeuw. In de aantekeningen van de eerste bewerking van zijn roman zet Van Lennep vraagtekens bij enkele gegevens die hij later nog wil onderzoeken. Van Lennep wilde tot in de kleinste details alles correct onderbouwd hebben. Een goed voorbeeld hiervan is het uitvoerige

⁸⁷ M. Beyen, "Who is the nation and what does it do? The discursive construction of the nation in Belgian and Dutch national histories of the Romantic period", in: H. Dunthorne en M. Wintle, *The Historical Imagination in Nineteenth-Century Britain and the Low Countries* (2013), 70-72.

⁸⁸ D.J. van Lennep, *Verhandeling over het belangrijke van Hollands grond en oudheden voor gevoel en verbeelding* (1827), in: G. Stuiveling, *Verhandeling en Hollandsche duinzang* (1966), 36.

⁸⁹ D.J. Van Lennep, *Verhandeling* (1827), 45-54.

⁹⁰ K.M. Wagemans, "Invloeden op de ontwikkeling van de historische roman in de periode 1827-1840 of De Redevoering en de Roos", *De Negentiende Eeuw* 6:4 (1982), 150-155.

⁹¹ J. van Lennep, *Nederland in den goeden ouden tijd: Zijnde het dagboek van hunne reis te voet, per trekschuit en per diligence van Jacob van Lennep en zijn vriend Dirk van Hogendorp door de Noord-Nederlandsche provinciën in den jare 1823* (1942), 8-9.

onderzoek dat Van Lennep pleegde over de dagelijkse voeding van de Hollandse graaf.⁹² In zijn onderzoek gebruikt Van Lennep zowel oude als nieuwe geschiedkundige werken. De belangrijkste bron uit het onderzoek is wellicht de kroniek van Beka. Beka was een tijdgenoot van Willem IV en zijn kroniek wordt over het algemeen aanvaard als een zeer betrouwbare bron. Ook Wagenaars en Bilderdijks geschiedwerken worden in het onderzoek aangehaald om de historische gebeurtenissen in de roman te beoordelen.⁹³

Het uitvoerige onderzoek in *De Roos van Dekama* bewijst dat Van Lennep erop uit was om een goed onderbouwd geschiedverhaal te schrijven. Het is echter niet verwonderlijk dat Van Lennep zoveel moeite stak in het achtergrondonderzoek. Er was immers veel kritiek op het nieuwe genre van de historische roman in de negentiende eeuw. Volgens een tijdgenoot van Van Lennep, de historicus en uitgever Jacobus Scheltema, zouden historische romans leiden tot geschiedvervalsing. In zijn essay uit 1834, getiteld *Iets over het miskennen van de historische waarheid hetwelk, al meer en meer mode wordt*, beschrijft hij dat alle historische romans in Nederland slechts aftreksels zijn van Walter Scott.⁹⁴ Een ander terugkerend punt van kritiek is dat het bij historische romans niet duidelijk is of de partijdigheid van de schrijver wel of niet verborgen zit. Volgens Scheltema zit ook in de romans van Scott enige partijdigheid verborgen, die niet door de gewone lezer te herkennen is. De lezer wordt zo dus een gekleurde bril voorgehouden.⁹⁵

Naast zijn bekende romans schreef Van Lennep nog enkele geschiedkundige werken. De eerste is het vierdelige geschiedwerk getiteld *De voornaamste geschiedenissen van Noord-Nederland, aan zijne kinderen verhaald* uit 1846. Zoals de titel al verradt is dit werk ontstaan uit de geschiedenislessen die Van Lennep aan zijn kinderen gaf. Enkele van zijn vrienden spoorden Van Lennep aan om zijn notities te bundelen en uit te geven, zodat anderen hier ook profijt van konden hebben. In het begin had Van Lennep hier zijn twijfels over. Immers was zijn uitgangspunt nooit geweest om het werk uit te geven. Hij was dus vooral bang voor de kritiek van buitenaf over de mogelijke partijdigheid in zijn werk. Toch besloot hij het advies van zijn vrienden op te volgen. Het geschiedwerk vulde immers de huidige vaderlandse geschiedenis goed aan. In dit geschiedwerk beschreef Van Lennep namelijk, in tegenstelling tot veel van zijn tijdgenoten, niet alleen de geschiedenis van Holland maar ook van de andere Nederlandse gewesten. Ook beweert Van Lennep niet dat in dit werk de geschiedenis wordt verteld zoals hij daadwerkelijk was. Zo schrijft hij dat de waarheid altijd het voorwerp is geweest van zijn zoektocht, maar dat hij nooit zal beweren dat hij de volledige waarheid heeft gevonden. Tot slot vraagt hij in zijn voorwoord of de lezers rekening kunnen houden met het feit dat zijn werk bedoeld is voor kinderen. De schrijfstijl en de inhoud is daarom aangepast aan dit publiek. Kinderen raken immers snel verveeld en zullen de taal van een academisch werk natuurlijk niet begrijpen.⁹⁶

De Middeleeuwen spelen ook in dit werk een belangrijke rol. Het gehele eerste deel, en een groot deel van het tweede, bespreken deze periode uit de geschiedenis van Nederland. Hetzelfde geldt voor het in 1840, wederom in vier delen, verschenen werk getiteld *De geschiedenis van Nederland, aan het Nederlandsche volk verteld*.⁹⁷ De titel verradt dat dit werk bedoeld was om gelezen te worden door het grotere publiek. Boeiende illustraties en een gebrek aan annotaties

⁹² J. van Lennep, *De roos van Dekama* (1836), red. J. van der Wiel (2003), 548-551.

⁹³ J. van Lennep, *De roos van Dekama* (1836), 559-560.

⁹⁴ J. Scheltema, "Iets over het miskennen van de historische waarheid, hetwelk al meer en meer mode wordt", in: J. Scheltema, *Geschied- en Letterkundig Mengelwerk V* (1832), 229-241.

⁹⁵ J.R. van der Wiel, *De geschiedenis in balkostuum: De historische roman in de Nederlandse literaire kritiek (1808-1874)* (1999), 270-278.

⁹⁶ J. van Lennep, *De voornaamste geschiedenissen van Noord-Nederland, aan zijne kinderen verhaald I* (1846), 1-7.

⁹⁷ J. van Lennep, *De geschiedenis van Nederland, aan het Nederlandsche volk verteld I-IV* (1880).

tonen aan dat Van Lennep de geschiedenis toegankelijk wilde maken voor de massa. Desondanks beslaat dit werk ruim 1200 pagina's in 4 afzonderlijke delen en lijkt dus niet helemaal geschikt voor iedereen.⁹⁸

Net als vele andere aspecten in zijn leven nam Van Lennep ook de geschiedenis niet altijd even serieus. Het in 1854 uitgegeven werk *Tafereelen uit de geschiedenis des vaderlands tot nut van groot en klein* is hier het bewijs van. Deze publicatie, bestaande uit 37 karikaturen, beschrijft in chronologische volgorde de Middeleeuwse geschiedenis van Nederland. Uit de titel, *tot nut van groot en klein*, blijkt dat het hier een educatief geschiedwerk betreft. In zijn voorwoord beschrijft Van Lennep waarom hij voor dit wellicht merkwaardige format koos: “*een stomp in 't oog heugt langer dan een draai om de ooren*”. Van Lennep geloofde dat prenten en afbeeldingen veel duidelijker waren dan woorden in het beschrijven van de geschiedenis. Zo bleef de inhoud bij de lezer veel beter hangen. In het boek beschrijft Van Lennep voornamelijk de gruwelijke gebeurtenissen uit de geschiedenis. Met behulp van de karikaturen en grappige gedichten worden deze gebeurtenissen vermakelijk gemaakt. Het doel van Van Lennep was dus niet alleen het onderwijzen, maar ook het vermaken van zijn lezers. Op deze manier werden de gruwelijkheden uit de geschiedenis bovendien toegankelijker voor het jongere publiek.⁹⁹

Uit deze publicatie blijkt wederom dat Van Lennep een leerling van Bilderdijk was. In de twee prenten die aan Floris de Vijfde zijn gewijd komt duidelijk een vergelijkbaar gedachtengoed naar boven. Zo wordt in de eerste prent, *Floris V. beschermt den landbouw. 1290*, beschreven hoe Floris V het welzijn van de boerenstand verbeterde. De volgende prent, *Floris V. vermoord. 1296.*, beschrijft hoe Floris ten onrechte werd vermoord.¹⁰⁰

Een vergelijkbaar werk van Van Lennep, waarvan de eerste druk slechts een jaar later verscheen, is van een veel serieuzere aard. Dit werk, getiteld *De geschiedenis des vaderlands in schetsen en afbeeldingen*¹⁰¹ heeft dezelfde insteek als zijn voorganger. Toch is er een duidelijk verschil op te merken. Zo beperkt dit werk zich niet alleen tot de Middeleeuwen, maar beschrijft het de gehele Nederlandse geschiedenis. Ook is het duidelijk dat de nadruk hier niet op het vermaken van de lezer lag, maar juist op het onderwijzen. Bovendien worden alle gebeurtenissen begeleid door een uitgebreide toelichting.

De receptie van Van Lennep

Het is duidelijk dat de geschiedenis een van Van Lenneps grootste interesses was. In een groot deel van zijn oeuvre worden bovendien de Middeleeuwen uitvoerig besproken. Zijn vrolijke persoonlijkheid en gevoel voor humor bepaalden zijn unieke schrijfstijl. Als ware Romanticus lukte het hem om zijn publiek zowel te vermaken als te onderwijzen. Door moderne historici wordt hij genoemd als degene die de stroming van de Romantiek en het genre van de historische roman naar Nederland bracht.¹⁰² Zoals hier eerder werd genoemd was er een grote behoefte onder Van Lenneps tijdgenoten aan een Nederlandse navolging van Walter Scott. Heeft Van Lennep kunnen voldoen aan de hoge eisen van de kritische tijdgenoten en hebben zijn werken een invloed gehad op de manier waarop men naar de Middeleeuwen ging kijken?

⁹⁸ M. Beyen, “Who is the nation and what does it do?”, in: H. Dunthorne en M. Wintle, *The Historical Imagination in Nineteenth-Century Britain and the Low Countries* (2013), 72-73.

⁹⁹ J. van Lennep, *Tafereelen uit de geschiedenis des vaderlands tot nut van groot en klein* (1854), I-III.

¹⁰⁰ J. van Lennep, *Tafereelen* (1854), XI-XII.

¹⁰¹ J. van Lennep, *De geschiedenis des vaderlands in schetsen en afbeeldingen* (1862).

¹⁰² N.C.F. van Sas, “From Waterloo Field to Bruges-la-Morte. Historical Imagination in the Nineteenth Century”, in: H. Dunthorne en M. Wintle, *The Historical Imagination in Nineteenth-Century Britain and the Low Countries* (2013), 26.

Het is duidelijk dat *De Roos van Dekama* vrijwel direct goed ontvangen werd door het Nederlandse publiek. Reinier Cornelis Bakhuizen van den Brink (1810-1865), één van de oprichters van *De Gids* en een beruchte literatuurcriticus in zijn tijd, meldt in een tweedelige recensie uit 1837 dat de “*stem des publieks er reeds een gunstig oordeel heeft gestreken*”. Het is daarom een zware taak om een dergelijk werk te beoordelen. Elke vorm van aanprijzing zal namelijk als overtollig worden gezien, terwijl afkeuring wellicht als teken van afgunst zou kunnen worden beschouwd. Hieruit blijkt de typerende kritische geest van het tijdschrift. Volgens Bakhuizen van den Brink zijn er bij het bereiken van het ideaal van de historische roman drie vereisten onmisbaar: “*wijsgeerige beschouwing, - grondige studie van de Vaderlandsche geschiedenis, taal en zeden, - dichterlijke verbeelding en bevallige voorstelling*.” Er zijn echter maar weinig historische romans die aan deze drie criteria voldoen. Zelfs in *De Roos van Dekama* komen niet alle vereisten terug. Zo stipt Bakhuizen een paar belangrijke punten van kritiek aan in de roman. Ten eerste zegt hij dat de historische periode van Willem IV niet goed binnen de context van de geschiedenis wordt geplaatst. Het is namelijk van belang dat er een samenhang wordt getoond met het tijdvak hiervoor en hierna. Hier begaat Van Lennep dezelfde fout als Scott.¹⁰³

Bakhuizen begrijpt überhaupt niet waarom Van Lennep voor deze periode uit de Nederlandse geschiedenis heeft gekozen. Een belangrijke eis voor een historische roman is volgens hem het feit dat zij nationaal moet zijn. Het onderwerp van de roman moet daarom in een nauw verband staan met de tegenwoordige tijd. Nederland heeft uiteraard wel Middeleeuwen gekend, maar vrijwel alle overlevering hiervan is verdwenen. Er bestaan dus geen echte ridderlijke figuren die geschikt zijn voor een historische roman. Er ligt veel meer nationale belangstelling in de tijd na de Middeleeuwen. Volgens Bakhuizen zijn de Nederlandse romans over de Middeleeuwen slechts imitaties van Walter Scott. Toch heeft hij nog enkele positieve opmerkingen over de roman: “*De historische feiten schijnen, voor zoo ver wij zulks kunnen nagaan, doorgaans getrouw volgens de beste berigten te zijn voorgesteld*.” Zowel de personages uit het boek, als de Middeleeuwse gebruiken en gewoonten, zijn “*doorgaans met vlijt bestudeerd*”. Bakhuizen had alleen gehoopt dat Van Lennep de taal van het Middelnederlands in de gesprekken uit de roman had gebruikt. Deze waren door Van Lennep namelijk vertaald naar het moderne Nederlands van de negentiende eeuw.¹⁰⁴ In het tweede deel van de recensie gaat Bakhuizen in op de dichterlijke kwaliteiten van Van Lennep. Hier spreekt hij vol lof over de dichtkunst van de Romanticus. Hij eindigt zijn recensie met een verontschuldiging tegenover Van Lennep: “*Moeilijk is de taak, die wij den Romanschrijver opleggen*”. Toch heeft hij vertrouwen in de Romanticus: “*maar van weinigen zouden wij datgene eischen, tot welks uitvoering wij de veelzijdige talenten des Heeren Van Lennep in staat achten*.”¹⁰⁵

Een redacteur van de *Vaderlandsche Letteroefeningen* lijkt alleen inhoudelijk op *De Roos van Dekama* in te gaan. Ook hij heeft over de inhoud alleen maar goeds te zeggen. Zowel de karakters als de landschappen worden met groot detail en schoonheid beschreven. De redacteur reageert bovendien op de recensie van Bakhuizen van den Brink, maar noemt de auteur en het tijdschrift niet bij naam: “*De Volksvergadering der Friezen ... is een echt nationaal toneel; en wij begrijpen niet, hoe een ander tijdschrift onzer dagen den strijd der Hollandsche Ridderschap, vol hoog gevoel van eer, met de vrije Friezen, vijanden van het leenstelsel, minder nationaal acht voor eenen Romanschrijver, dan ‘den burgerlijken staatsman, die Europa’s vrede of oorlog in den zak draagt*.” Volgens de redacteur bestaat er juist geen periode die meer geschikt is dan de Riddertijden. De herinneringen uit deze periode zijn namelijk vele malen poëtischer dan die uit de tijd erna en zijn dus meer geschikt voor het nationale belang. De auteur refereert hier aan de *Verhandeling* van D.J. van Lennep, waarin

¹⁰³ R.C. Bakhuizen van den Brink, “De Roos van Dekama. Een Verhaal, uitgegeven door Mr. J. van Lennep”, *De Gids* (1837), 331-337.

¹⁰⁴ Bakhuizen van den Brink, “De Roos van Dekama”, *De Gids* (1837), 338-345.

¹⁰⁵ Ibidem, 343, 399-410.

juist de Riddertijd en de Middeleeuwen als ideale tijdperk voor de roman worden opgegeven. De auteur concludeert: “Wij mogen, na dezen Roman gelezen te hebben, ons geluk wenschen, dat ons Vaderland ook eenen Walter Scott of Cooper bezit.”¹⁰⁶ Dit is echter niet de eerste keer dat Van Lennep wordt vergeleken met Walter Scott. Reeds in 1831 vergelijkt een redacteur van de *Vaderlandsche Letteroefeningen* enkele gedichten van Scott met die van Lennep: “*Les beaux Esprits se recontrent*”¹⁰⁷, zegt een Fransch spreekwoord. Wie daaraan nog mogt twijfelen, vergelijke de volgende coupletten uit eenen zang van Walter Scott met die van eenen van den Heer van Lennep, en sta, met ons, verbaasd over dit allezins opmerkelijk zamentreffen!”¹⁰⁸

Een vergelijkbaar oordeel komt uit *De Recensent, ook der Recensenten* uit 1837. Een tijdschrift dat qua opzet en gedachtengoed erg op de *Vaderlandsche Letteroefeningen* leek.¹⁰⁹ De onbekende auteur van de recensie beschrijft dat hij, ondanks zijn grote bewondering voor Van Lennep, een neutraal oordeel probeert te geven over *De Roos van Dekama*. Hij tracht een balans te vinden tussen een lofredde en een koude wiskundige recensie. Ten eerste is hij zeer positief over onderwerpkeuze die Van Lennep in zijn roman heeft gemaakt. De periode die Van Lennep in zijn roman beschrijft is een “*hoogst belangrijke periode uit onze vroegere geschiedenis*” en deze wordt “*met getrouwheid en levendigheid geschetst*”. Ook de dubbelzijdige relatie tussen de Hollanders en de Friezen wordt op een uitstekende manier geschetst. Aan de ene kant waren zij als broeders, maar aan de andere kant waren zij gezworen vijanden van elkaar. In tegenstelling tot veel andere romans uit deze tijd, is de geschiedenis in de roman van Van Lennep geen bijzaak. Volgens de auteur heerst hier een “*schoone overeenstemming, zoodat verdichting en geschiedenis niet van elkander kunnen gescheiden worden*”. Van Lennep heeft dus een goede balans kunnen vinden tussen dichtelijke vrijheid en historische waarheid. Het enige punt van kritiek dat de auteur noemt, is dat niet alle personages even goed zijn beschreven, waardoor zij niet al te boeiend overkomen op de lezer. Wel beaamt de auteur de uitspraak van de *Vaderlandsche Letteroefeningen* over de vergelijking van Van Lennep met Walter Scott.¹¹⁰

Het succes van *De Roos van Dekama* blijkt ook uit een recensie uit 1850 in het tijdschrift *Het Leeskabinet*. Dit tijdschrift werd vooral gelezen door leesgezelschappen en bevatte naast boekrecensies informatie over nieuwe wetenschappelijke ontwikkelingen. De redacteurs van dit tijdschrift schreven alleen voor *Het Leeskabinet* zelf en dus stond de mening van het tijdschrift relatief op zichzelf.¹¹¹ In de recensie over een ander werk van Van Lennep, namelijk *De val van Jerusalem* uit 1850, noemt ene P. Dekker de “*liefelijk geurende Roos van Dekama*”. Het lezerspubliek van *Het Leeskabinet* spreekt zeer bewonderend over deze roman en Van Lennep in het algemeen.¹¹² Bovendien is *De Roos van Dekama* in de negentiende eeuw zeker acht keer herdrukt. In de twintigste eeuw zijn hier nog eens drie herdrukken bij gekomen. In 2003 is de meest recente herdruk verschenen. Dit toont aan dat de roman niet enkel gelezen werd door een kleine elite, maar wel door een groot publiek. De populariteit lijkt zelfs tot ver in de twintigste eeuw te reiken.¹¹³

¹⁰⁶ Onbekend, “De Roos van Dekama, een Verhaal, uitgegeven door Mr. J. van Lennep”, *Vaderlandsche Letteroefeningen* (1837), 26-31, 476-480.

¹⁰⁷ Frans spreekwoord: grote geesten denken hetzelfde.

¹⁰⁸ Onbekend, “Sir Walter Scott en mr. Jacob van Lennep”, *Vaderlandsche Letteroefeningen* (1831), 42.

¹⁰⁹ R. Aerts, *De letterheren. Liberale cultuur in de negentiende eeuw: het tijdschrift De Gids* (1997), 57.

¹¹⁰ Onbekend, “De Roos van Dekama”, *Recensent, ook der Recensenten* (1837), 211-220.

¹¹¹ M. Cornelissen, *Poëzie is niet een spel met woorden: De criticus Willem Kloos temidden van zijn tijdgenoten* (2001), 62.

¹¹² P. Dekker, Jr., “De Val van Jerusalem”, *Het Leeskabinet; mengelwerk tot gezellig onderhoud voor beschaafde kringen* (1850), 191.

¹¹³ J. van Lennep, *De Roos van Dekama* (1836), red. J. van der Wiel (2003), 612-619.

Eind negentiende eeuw is het duidelijk dat de kritische blik op Van Lennep niet alleen door *De Gids* wordt verkondigd. J.H. van den Bosch, één van de oprichters van het kritische literaire tijdschrift *Taal en Letteren*, schrijft in 1892 een terugblik op Van Lenneps roman. Hij verkondigt dat in zijn tijd *De Roos van Dekama* nog steeds tot de populaire literatuur behoort. Er is in de tussentijd diepere, hogere en pittigere literatuur verschenen, maar toch blijft *De Roos van Dekama* een zeer interessant boek. “*Waarin schuilt de aantrekkelijkheid van deze reliquie der Romantiek?*” vraagt Van den Bosch zich af. Vervolgens haalt hij de recensie van Bakhuizen van den Brink aan. Volgens Van den Bosch ging Bakhuizen in zijn kritiek niet ver genoeg. Volgens de auteur is *De Roos van Dekama* namelijk onder de vloek van de Intrigeroman gevallen. Hiermee bedoelt hij dat de karakters in het boek nauwelijks diepgang hebben, waardoor het verhaal zeer oppervlakkig wordt.¹¹⁴

Van den Bosch heeft bovendien kritiek op het voorwoord van Van Lennep. Van Lennep zegt namelijk het volgende: “*diegene, die zich laat overmeesteren door eenige hartstocht, al ware die zelfs uit haar oorsprong te bilijken, altijd zal achter staan bij hem, die uit welk beginsel dan ook, de omstandigheden niet vooruitloopt, zijn gemoedskalmte bewaart en wacht en stille zit.*”¹¹⁵ Van den Bosch is het met Bakhuizen eens dat de riddertijd geen tijd van wachten en stilzitten was. Wachten en stilzitten zou tot helemaal niets leiden. Bovendien is “*geheel de natuur, het leven, de geschiedenis één schouwspel van strijd*”. Dit idee van Van Lennep kan nooit de ziel van een echte roman zijn, omdat dit idee in de natuur zelf niet bestaat. Desondanks bewijzen enkele karakters uit de roman de stelling van Van Lennep. “*Gelukkig*”, zegt van den Bosch “*dat Van Lenneps roman tegen een stootje kan!*”. De roman behoort niet voor niets nog steeds tot de populaire literatuur. Niet de karakters, maar Van Lennep zelf is namelijk de grote held in het verhaal. Door zijn enorme kennis en grootschalige onderzoek naar de Middeleeuwse wereld lijkt het alsof Van Lennep tot één van de karakters uit het verhaal behoort. Dit is wat *De Roos van Dekama* volgens Van den Bosch zo uniek maakt.¹¹⁶

De *Verhandeling* van D.J. van Lennep werd lange tijd gezien als het geschrift dat een begin heeft gelegd aan de romantische geschiedschrijving over de Middeleeuwen in Nederland. Literatuurhistoricus K.M. Wagemans betwijfelt niet dat Jacob van Lenneps *De Roos van Dekama* beïnvloed is geweest door zijn vader. Toch beargumenteert hij dat niet de *Verhandeling* maar *De Roos van Dekama* het meeste invloed heeft gehad op de Nederlandse Romantiek van de negentiende eeuw. De auteurs van historische romans uit deze periode waren volgens hem onvoldoende op de hoogte van de *Verhandeling*. De *Verhandeling* werd bovendien slechts enkele keren genoemd in de literaire tijdschriften van deze tijd. *De Roos van Dekama*, aan de andere kant, behaalde enorme successen. Het succes van deze roman spoorde andere schrijvers aan om ook in navolging van Walter Scott te treden. Rond 1827 was er dus een behoefte ontstaan in Nederland aan historische romans à la Scott. Deze behoefte werd door D.J. van Lennep verwoord, maar werd pas na de publicatie van *De Roos van Dekama* daadwerkelijk vervuld. *De Roos van Dekama* kan dus als het beginpunt worden gezien van de historische romanschrijving over de Middeleeuwen in Nederland.¹¹⁷

De geschiedkundige werken van Van Lennep zijn, in tegenstelling tot zijn romans, in veel mindere mate besproken door de negentiende-eeuwse literaire tijdschriften. Desondanks is het niet minder belangrijk om ook deze recensies te bespreken, zodat er een completer beeld ontstaat over de receptie van Van Lenneps werken over de Middeleeuwen. In het *Algemeen Letterlievend Maandschrift* uit 1846 wordt Van Lenneps *De voornaamste geschiedenissen van Noord-Nederland*

¹¹⁴ J.H. van den Bosch, “De roos van Dekama”, *Taal en Letteren* (1892), 1-2.

¹¹⁵ J. van Lennep, *De Roos van Dekama* (1836), 12.

¹¹⁶ J.H. van den Bosch, “De roos van Dekama”, *Taal en Letteren* (1892), 3-14.

¹¹⁷ K.M. Wagemans, “Invloeden op de ontwikkeling van de historische roman in de periode 1827-1840 of De Redevoering en de Roos”, *De Negentiende Eeuw* 6:4 (1982), 150-156.

besproken. Het in 1816 opgerichte tijdschrift, dat al snel de naam *Leuterlievend*¹¹⁸ *Maandschrift* kreeg, had een gruwelijke afkeer voor de Romantiek en haar voortbrengselen.¹¹⁹ Desondanks is het tijdschrift zeer lovend over Van Lenneps geschiedwerk. Volgens de recensent is het namelijk betreurenswaardig dat er een groot gebrek aan kennis over de geschiedenis bestaat onder het Nederlandse volk. Toch lijkt er volgens de auteur hier een verandering in te komen: “*Wij mogen ons verheugen, dat de belangstelling voor de geschiedenis des vaderlands weder verlevendigd is ... Men heeft begonnen haar eene hoogere plaats in het onderwijs aan te wijzen, en verwachten mogen wij het, dat een volgend geslacht reeds minder onkundig omtrent haar zal zijn.*”¹²⁰

Het is dus van belang dat er geschikte geschriften worden uitgebracht die de belangstelling voor de geschiedenis onder de jeugd zullen bevorderen. Weliswaar hebben auteurs als Bilderdijk en Groen van Prinsterer zeer degelijke geschiedwerken uitgebracht, maar deze waren veelal niet geschikt voor het jonger publiek. Jacob van Lennep is volgens de recensent erin geslaagd om een geschikt en goed geschrift voor de vaderlandse jeugd te schrijven. Desondanks is er van de wetenschappelijkheid van het onderzoek niets verloren gegaan. De auteur is zelfs zo enthousiast over Van Lenneps geschiedwerk dat hij het volgende verklaart: “*Maar daarenboven heeft de heer van Lennep overal, ook waar hij de geschiedenis verhaalt, zoo onderhoudend en boeiend haar weten te stellen, dat wij bekennen in dat opzigt geen geschrift over vaderlandsche geschiedenis te kennen, dat hierin het zijne zou overtreffen.*” Ook verblijdt het de auteur zeer dat Van Lenneps werk niet alleen de Hollandse geschiedenis van na 1548 beschrijft. De vaderlandse geschiedenis begint namelijk niet pas in de zestiende eeuw en beslaat een veel groter gebied dan alleen het graafschap Holland. Het feit dat Van Lennep ook de geschiedenis van Friesland en Gelderland beschrijft is daarom zeer belangrijk.¹²¹

Een redacteur uit de *Vaderlandsche Letteroefeningen* uit 1845 lijkt het niet geheel eens te zijn met het *Algemeen Letterlievend Maandschrift*. Volgens hem zijn er namelijk al talloze werken verschenen, ook voor de jeugd, die de vaderlandse geschiedenis verhalen. Desondanks zijn nieuwe werken in dit genre altijd welkom. Wel is hij het eens met het feit dat Van Lennep de tijd van, niet alleen de Hollandse maar ook de Friese en Gelderse, graven beschrijft. De auteur zegt zelfs dat Van Lennep nog dieper had in mogen gaan op het leenstelsel en de wapenkunde van de Middeleeuwse graafschappen. Wel erkent hij het belang van het betrekken van de Duitse keizers in het geschiedwerk. Zij waren immers de opperste leenheren over de Nederlandse gewesten in deze tijd. Hij sluit af met een zeer positieve aanbeveling: “*Onderwijzers kunnen hiervan voor hunne kweekelingen, uit hoofde van het veelzijdige nuttige en belangrijke, veel goeds bij het onderwijs verwachten. Wij wenschen dit voor de doeltreffende aanleering en beoefening der Geschiedenis van heeler harte.*”¹²²

Niet elk geschiedwerk van Van Lennep werd bijzonder gewaardeerd. Dit blijkt onder andere uit het *Strafdicht aan Mr. J. van Lennep* uit 1854, geschreven door de Groningse hoogleraar in de geschiedenis Willem Hecker. In het voorwoord van het gedicht noemt hij dat Van Lenneps *Tafereelen uit de geschiedenis tot nut van groot en klein* “*onze geschiedenis tot eene caricaturen-gallerij (doet) verlagen*”. Deze uitgave geeft aan iedere Nederlander dus het recht om “*op zijne wijze de gepleegde heiligschennis te wreken.*” In het gedicht haalt Hecker de *Verhandeling* van D.J. van Lennep aan.

¹¹⁸ Van het woord *leuteren*, wat bazelen/onzin praten betekent.

¹¹⁹ T. Popma, *Byron en het Byronisme in de Nederlandse letterkunde* (1928), 155.

¹²⁰ Onbekend, “De voornaamste geschiedenis van Noord-Nederland, aan zijne kinderen verhaald door Mr. J. van Lennep”, *Algemeen Letterlievend Maandschrift* (1846), 733-734.

¹²¹ Onbekend, “De voornaamste geschiedenis van Noord-Nederland”, *Algemeen Letterlievend Maandschrift* (1846), 735-741

¹²² Onbekend, “De voornaamste geschiedenis van Noord-Nederland, aan zijne kinderen verhaald door Mr. J. van Lennep”, *Vaderlandsche Letteroefeningen* (1845), 699-700.

Jacob van Lennep zou ook zijn vader een grote schande hebben aangedaan met dit werk. Uit onderstaande couplet blijkt Heckers grote onvrede wellicht nog het meest:

*Ja dit 's een smet, een smaad, die op uw naam zal kleven
En onuitwisbaar blijft, zoolang men dien herdenkt;
Niet strafloos wordt een volk zich zelf ten spot gegeven,
En zeker heeft de hand haar eigen vloek geschreven,
Die de eer des vaderlands en der geschiedenis krenkt.*¹²³

In *De Tijdspiegel* uit 1854 geeft de Lutherse dominee. B.T. Lublink Weddik commentaar op het strafdicht van Hecker. Het verblijdt hem dat er zo spoedig een strafdicht is verschenen op de “*flaauwe caricaturen en de dikwerk zouteloze, platte, en tot het gemeene afdalende bijschriften, die Mr. J. van Lennep goedgevonden heeft in de wereld te zenden*”. Het werk van Van Lennep werd uitgebracht in de periode dat hij lid van de Tweede Kamer was. Lublink Weddik begrijpt niet dat een volksvertegenwoordiger op zulke wijze de vaderlandse geschiedenis belachelijk durft te maken. De vaderlandse geschiedschrijving was namelijk een serieuze zaak en er mocht niet op deze manier bespot worden. Met dit werk worden alle letterkundige zonden van Van Lennep overtroffen. De dominee hoopt dat hij het bij de drie verschenen edities van de *Tafereelen* zal laten en geen verdere strafdichten zal uitlokken.¹²⁴

Als reactie op de scherpe kritiek die Van Lennep over zijn geschiedwerk kreeg, schreef hij in 1854 een *Verantwoording van Mr. J. van Lennep over de uitgave der “Tafereelen ...”*. Van Lennep zegt dat hij gewoonlijk zich nooit genoodzaakt heeft gevoeld om een werk van hem te verdedigen. Een auteur zou zich namelijk niet boos moeten maken over slechte recensies. Een auteur moet zich hier boven verheffen, anders kan hij maar beter niets meer uitgeven. “*Maar men is verder gegaan*” schrijft Van Lennep. “*Men heeft aan die Tafereelen een godsdienstig en politiek gewicht toegekend: men heeft er aanleiding uit genomen, mijn karakter en mijn bedoelingen aan te tasten ... ja weinig scheelde het, of ik ware voor een verrader des vaderlands uitgekreten*”. Van Lennep zegt dat hij compleet verbaasd is hoe Hecker hem het verwijt kan geven dat hij zijn voorvaderen heeft bespot. In de afgelopen dertig jaren heeft hij immers alle grote daden van zijn voorvaderen met veel lof beschreven. Van Lennep voelt zich dus niet genoodzaakt om op deze beschuldiging in te gaan. Zijn talloze werken bewijzen immers het tegendeel. Hij noemt bovendien de reden waartoe dit werk tot stand is gekomen. Van Lennep had reeds enkele grappige gedichten geschreven over de vaderlandse geschiedenis. Toen hij deze aan een bevriende tekenaar liet zien, besloot deze vriend enkele schetsen aan deze gedichten toe te voegen. Van Lennep heeft zich hier zo mee vermaakt dat hij dit werk wel uit moest geven. Hij had gehoopt dat zijn lezers ook de humor en de ironie van zijn *Tafereelen* in zouden zien.¹²⁵

Volgens de Amsterdamse hoogleraar Niek van Sas spreken het doeleinde en de uitwerking van het boek elkaar tegen. In zijn *Tafereelen* laat Van Lennep namelijk een onsamenvattend geschiedverhaal zien, dat zonder kennis van de vaderlandse geschiedenis nauwelijks te begrijpen valt. Dit staat dus lijnrecht tegenover het educatieve doeleinde van het boek. Hetgeen waar zijn tijdgenoten zich waarschijnlijk nog het meest aan ergerden, is dat Van Lennep de vaderlandse geschiedenis als één grote grap behandelt. Zijn *Tafereelen* gaat bovendien tegen de negentiende-eeuwse traditie in waarin een geschiedwerk het nationale belang moet dienen. Wellicht had Van Lennep de felle reactie van het publiek niet verwacht. Hoe dan ook laat zijn *Tafereelen* duidelijk de

¹²³ W. Hecker, *Strafdicht aan Mr. J. van Lennep* (1854), 1-7.

¹²⁴ B.T. Lublink Weddik, “Strafdicht aan Mr. J. van Lennep”, *De Tijdspiegel* (1854), 386-387.

¹²⁵ J. van Lennep, *Verantwoording van Mr. J. van Lennep over de uitgave der “Tafereelen uit de Geschiedenis des Vaderlands enz. door Mr. J. v. L. & Co.”* (1854), 1-9.

tweestrijd zien in Van Lenneps karakter.¹²⁶ Aan de ene kant is de liberaal te zien, die door middel van het beschavingsoffensief het Nederlandse volk de vaderlandse geschiedenis bij wilde brengen. Aan de andere kant de Romanticus, die de geschiedenis niet altijd serieus nam en ook zijn lezers mee wilde laten genieten van zijn eindeloze humor.

Conclusie

De Middeleeuwen waren ook voor Jacob van Lennep een belangrijke periode uit de vaderlandse geschiedenis. Ondanks het feit dat hij zijn geschiedkundige ideeën nooit uiteen heeft gezet is het toch duidelijk hoe hij over de Middeleeuwen dacht. Het feit alleen al, dat hij als één van de weinigen uit zijn tijd uitvoerig over de Middeleeuwen schreef, laat zien dat hij deze van belang achtte. Zowel zijn vader als zijn leermeester hebben een grote invloed gehad op deze denkbeelden. Ondanks dat deze invloeden totaal verschillend waren, bevatten zij dezelfde gedachten over de Middeleeuwse geschiedenis. Aan de ene kant de liberale hoogleraar David Jacob van Lennep en aan de andere kant de streng gelovig en hartstochtelijke Romanticus Willem Bilderdijk. Beide hadden een grote bewondering voor Walter Scott en zochten naar eenzelfde figuur op vaderlandse bodem.

Als jonge student was Jacob van Lennep makkelijk beïnvloedbaar voor nieuwe ideeën. Bilderdijk, die bijna een mythisch figuur was geworden, prikkelde de nieuwsgierigheid van de jonge Jacob. Al gauw werd hij, samen met zijn medestudenten, meegesleept in de verhalen en het gedachtengoed van de oude Romanticus. Het gevoel, dat zowel in de Romantiek als in het Réveil terugkwam, fascineerde hem enorm. De jonge, altijd vrolijke en humorvolle student veranderde in korte tijd in een afspiegeling van zijn leermeester. De mening van zijn vader, die wilde dat zijn zoon het contact met Bilderdijk zou verbreken, was voor Jacob uiteindelijk doorslaggevend. Jacob van Lennep keerde terug naar zijn jonge, vrolijke zelf en zei het orthodoxe protestantisme gedag. Toch bleef de invloed van Bilderdijk op Van Lennep in zijn toekomstige werken duidelijk zichtbaar. De Middeleeuwen en de monarchie zijn thema's die telkens terugkeren in zijn werken. Het feit dat twee Romantici met totaal verschillende achtergronden zich beiden konden vinden in de Middeleeuwen bewijst wellicht dat dit tijdperk voor iedere Nederlander toegankelijk kon zijn.

Aan de andere kant werden Jacob van Lenneps denkbeelden beïnvloed door zijn vader. In zijn *Verhandeling* verwoordt vader Van Lennep de behoefte aan een navolging van Scott in Nederland. In eerste instantie lijkt deze *Verhandeling* weinig effect te hebben gehad op de Nederlandse literaire wereld. Slechts enkele historische romans werden wellicht naar aanleiding van dit essay geproduceerd. Eén daarvan was echter Jacob van Lenneps *De Roos van Dekama*. Van Lennep volgde het idee van zijn vader op en boekte hiermee enorme successen.

De lovende recensies en de vele herdrukken van Van Lenneps roman bewijzen dat het Nederlandse publiek wel degelijk interesse had in het Middeleeuwse verleden. Wat volgde was een reeks Middeleeuwse historische romans die geïnspireerd lijken te zijn geweest door Van Lennep.¹²⁷ Alleen Bakhuizen van den Brink, die als onderdeel van *De Gids* een tegengeluid wilde laten horen, heeft kritiek op de Middeleeuwen als tijdperk voor de historische roman. Het feit dat *De Roos van Dekama* nog steeds één van Nederlands bekendste historische romans is, bewijst bovendien de grote invloed die dit werk heeft gehad. Niet alleen op de literaire, maar ook op de geschiedkundige wereld. De grote mate van historisch onderzoek die Van Lennep voor zijn roman verrichtte, zette bovendien een nieuwe standaard binnen het genre.

¹²⁶ N.C.F. van Sas, "From Waterloo Field to Bruges-la-Morte", in: H. Dunthorne en M. Wintle, *The Historical Imagination in Nineteenth-Century Britain and the Low Countries* (2013), 32-35.

¹²⁷ Onder andere J.F. Oltmans, *De Schaapherder* en H.N. Sieburgh, *Ada van Holland*. Voor een volledige lijst zie: K.M. Wagemans, "Invloeden op de ontwikkeling van de historische roman in de periode 1827-1840 of De Redevoering en de Roos", *De Negentiende Eeuw* 6:4 (1982), 150-151.

In zijn geschiedkundige werken speelden de Middeleeuwen ook een belangrijke rol. Van Lenneps doel, dat hij meekreeg uit zijn liberale opvoeding, was het onderwijzen van zijn lezers. Dit onderwijzend aspect is iets wat vrijwel alle recensenten erg waarderen aan Van Lenneps werken. Toch kon hij het niet laten om ook hierin zijn lezers te vermaken, meestal met een goede dosis humor. Ook zijn leermeester Bilderdijk was meester in het bespotten van anderen en hield, ondanks zijn pessimistische karakter, van een grap op zijn tijd. De humor van Van Lennep werd echter niet altijd gewaardeerd of begrepen. De vaderlandse geschiedenis was namelijk een serieuze zaak, iets wat men niet mocht bespotten. Met uitzondering van zijn *Tafereelen* zijn Van Lenneps werken desondanks zeer goed ontvangen. Het feit dat Van Lennep niet alleen de geschiedenis van Holland na 1548 beschreef werd door de literatuurcritici zeer gewaardeerd.

Door zijn tijdgenoten werd Van Lennep regelmatig de 'Nederlandse Walter Scott' genoemd. Hij was immers de eerste auteur die de historische roman á la Scott op vaderlandse bodem uitbracht. Bovendien bleken zijn romans, net als die van Scott, zeer populair te zijn onder het publiek. Weliswaar had zijn werk buiten de landsgrenzen weinig invloed, maar dat wil niet zeggen dat hij niet bekend was in zijn vaderland. Als men enkel kijkt naar de invloed van Van Lennep in Nederland dan is de vergelijking met Scott is zeker terecht.

Eindconclusie

Er zullen weinigen zijn die betwijfelen of de twee Romantici, die hier boven besproken zijn, tot de grootste auteurs uit de Nederlandse geschiedenis behoren. Hun werken werden niet alleen door tijdgenoten, maar ook door latere lezers vele malen gelezen en herdrukt. Voor de Romantici waren de Middeleeuwen het tijdperk bij uitstek. Deze periode uit de vaderlandse geschiedenis sprak namelijk het meest tot de verbeelding. In deze tijd was de wereld volgens romantici nog ongerept en had de rationaliteit van de Verlichting de mensheid niet aangetast. Het is daarom ook niet verwonderlijk dat juist de Romantici zich zo aangetrokken voelden tot de Middeleeuwen. In deze tegenbeweging op de Verlichting stond namelijk het gevoel centraal en niet de ratio. In de negentiende eeuw werd verwacht dat vaderlandse geschiedwerken altijd het nationale belang moesten dienen en de vaderlandsliefde onder de lezers moesten opwekken. In Engeland en Frankrijk keerde men terug naar de Middeleeuwen. Hier lagen immers de beginselen en de glorie van deze naties. In Nederland moest dus ook teruggekeerd worden naar de glorie van de Republiek. Het Middeleeuwse verleden paste hier aan het begin van de negentiende eeuw niet in. De Republiek was namelijk pas na de Middeleeuwen ontstaan. Bovendien had Nederland, in tegenstelling tot andere Europese naties, geen echte Middeleeuwse helden gekend. Men zag dus het nut niet om de Middeleeuwen uitvoerig te beschrijven in de nationale geschiedschrijving.

Willem Bilderdijk bracht echter verandering in deze trend. In vele opzichten week hij af van zijn collega letterkundigen. Bilderdijk was ook in zijn geschiedkundige ideeën een buitenstaander van de Nederlandse letterkundige maatschappij. Zijn liefde voor het feodalisme kwam in veel van zijn werken voor. Ook zijn enorme geschiedwerk sprak hij vol lof over deze, volgens hem perfecte, staatsvorm. Zijn orthodoxe geloof in het Réveil en rol als vader van de Romantiek maakten de Middeleeuwen voor Bilderdijk zeer aantrekkelijk. De zoektocht naar het innerlijke gevoel stond in beide stromingen namelijk centraal. Bovendien was hij zeer patriarchaal en gruwde hij van vrouwen in machtsposities. In de feodale Middeleeuwen was dit geen probleem. Landheren regeerden over hun onderdanen als vaders, zoals God dat ook deed over de mens.

Er zullen maar weinig tijdgenoten zijn geweest die het met Bilderdijk op dit punt eens waren. Het feodalisme was volgens hen een verouderd systeem en zou niet meer toepasbaar zijn op de negentiende-eeuwse maatschappij. Desondanks heeft Bilderdijk een belangrijke eerste stap gezet binnen de geschiedschrijving over de Nederlandse Middeleeuwen. In zijn tijd werd dit belang echter nog niet erkend. Pas in het begin van de twintigste eeuw realiseerde men zich dat Bilderdijk de weg vrij had gemaakt voor andere geschiedschrijvers om over de Middeleeuwen te schrijven. Vooral zijn katholieke landgenoten hadden hier profijt van. Een groeiende interesse voor het Middeleeuwse verleden betekende voor hen namelijk een plek in de vaderlandse geschiedenis.

Bilderdijk heeft bovendien ook enkele van zijn tijdgenoten weten te beïnvloeden met zijn denkbeelden. De belangrijkste hierin waren natuurlijk zijn Leidse leerlingen. Da Costa, Groen van Prinsterer en natuurlijk Van Lennep die allen werden beïnvloed door Bilderdijks ideeën. Samen waren zij de oprichters van het protestantse Réveil in Nederland. Van Lennep werd, ondanks zijn liberale achtergrond, ook in de religieuze denkbeelden van Bilderdijk en zijn leerlingen meegetrokken. Zijn vader stak hier echter een stokje voor. Zodoende waren de tegenstelling tussen Van Lennep en Bilderdijk groot. Aan de ene kant de vriendelijke en humorvolle entertainer, en aan de andere kant de norse en conservatieve buitenstaander. Desondanks waren zij het eens over het belang van de Middeleeuwen in het nationale verleden. Het feit dat twee totaal verschillende figuren dezelfde gevoelens deelden over de vaderlandse geschiedenis kan gezien worden als een teken dat er een nieuwe geest was ontstaan binnen de Nederlandse geschiedschrijving. In navolging van de *Verhandeling* van zijn vader en het gedachtegoed van Bilderdijk begon Van Lennep aan een reeks historische romans die hem al snel de naam van de Nederlandse Walter Scott brachten. Voornamelijk

de uitgave van *De Roos van Dekama* betekende voor Van Lennep de doorbraak tot het grotere publiek. Het succes van deze roman leidde bovendien tot een grote toename, niet alleen van het aantal historische romans in het algemeen, maar ook over de Middeleeuwen. Deze ontwikkeling laat zien dat er in het negentiende-eeuwse Nederland een groeiende interesse voor de Middeleeuwen plaatsvond.

Peter Raedts stelde in zijn boek *De ontdekking van de Middeleeuwen* dat Nederland in de negentiende eeuw niet aan de ontdekking van de Middeleeuwen had meegedaan. Volgens Raedts had de Romantiek in de rest van Europa wel voor deze ontdekking gezorgd. Dit onderzoek heeft uitgewezen dat deze stelling niet geheel terecht is. Weliswaar liep Nederland achter in de acceptatie van het Middeleeuwse verleden. Pas aan het begin van de twintigste eeuw werd de Mediëvistiek een vast onderdeel in de academische wereld. Historici als Kernkamp en Romein zijn het met elkaar eens dat Bilderdijk, weliswaar een klein, begin heeft gemaakt aan de geschiedschrijving over dit tijdvak. Zoals Marita Mathijssen reeds stelde, staat de negentiende eeuw, ook in Nederland, gelijk aan de Romantiek. Het bestaan van de Romantiek in Nederland bracht automatisch een interesse voor de Middeleeuwen met zich mee. Naast de Nederlandstalige romantische werken werden de romans van Scott en Byron door een breed publiek gelezen. Uit het onderzoek naar verkoopcijfers blijkt bovendien dat de historische roman tot de best verkochte literaire genres uit de negentiende eeuw behoorden.

De receptie die hier is onderzocht is weliswaar zeer elitair. Toch bewonderen vrijwel alle tijdgenoten van Bilderdijk en Van Lennep hun keuze voor het Middeleeuws verleden. Deze bewondering toont aan dat men wel degelijk het belang van dit tijdperk in de vaderlandse geschiedenis in zag. Verkoopcijfers en recensies uit het lezerspubliek waren helaas voor dit onderzoek nauwelijks verkrijgbaar. Onderzoek doen naar de receptie in het grotere lezerspubliek wordt zodoende bemoeilijkt. Het beperkte onderzoek dat wel beschikbaar is, bevestigt echter wel de bevindingen in dit onderzoek. Uit de recensies van onder andere *De Roos van Dekama* blijkt namelijk dat de roman door het publiek zeer goed werd ontvangen. Ook het enorme aantal herdrukken van deze, maar ook andere werken bewijst dat de roman nog lange tijd tot de populaire literatuur behoorde.

De werken die hier zijn besproken zijn slechts een kleine greep uit een grote selectie van negentiende-eeuwse Romantische werken over de Middeleeuwen. Vervolgonderzoek zou zich op twee verschillende aspecten kunnen richten. Aan de ene kant het onderzoek naar andere Romantici uit de negentiende eeuw. De database van literatuurhistorica Toos Streng toont bijvoorbeeld meer dan honderd historische romans die betrekking hebben tot het Middeleeuws verleden. Onderzoek naar deze titels, de auteurs hiervan en hun receptie kan de conclusies uit dit onderzoek wellicht verder onderbouwen. Daarnaast kan onderzoek naar verkoopcijfers van historische romans in Nederland verduidelijken op welke schaal en door wie dit genre gelezen werd. Het vervolgonderzoek zal kunnen bevestigen dat de Romantici in de negentiende eeuw de Middeleeuwen toegankelijk hebben gemaakt voor het Nederlandse publiek en zo een begin gemaakt hebben met de ontdekking van de Middeleeuwen.

Bibliografie

Literatuur

- Aerts, R., “Het tijdschrift als culturele factor en als historische bron”, *Groniek. Gronings Historische Tijdschrift* 30:135 (1996), 170-182.
- Aerts, R., *De Gids: De geschiedenis van een algemeen-cultureel en literair tijdschrift* (1987).
- Aerts, R., *De letterheren. Liberale cultuur in de negentiende eeuw: het tijdschrift De Gids* (1997).
- Baar, M. de, M. van Dijk, E.H. Cossee, *Herinnering en identiteit in het vrijzinnig protestantisme : opstellen aangeboden aan prof. dr. E.H. Cossee bij zijn afscheid als hoogleraar* (2009).
- Bainbridge, S., “The historical context”, in: N. Roe, *Romanticism: An Oxford Guide* (2005), 15-25.
- Bavinck, H., *Bilderdijk als denker en dichter* (1906).
- Beyen, M., “Who is the Nation and What Does It Do? The Discursive Construction of the Nation in Belgian and Dutch National Histories of the Romantic Period”, in: H. Dunthorne en M. Wintle, *The Historical Imagination in Nineteenth-Century Britain and the Low Countries* (2013), 67-86.
- Bijleveld, N., *Voor God, volk en vaderland: de plaats van de hervormde predikant binnen de nationale eenwordingsprocessen in Nederland in de eerste helft van de negentiende eeuw* (2007).
- Bornewasser, J.A., *De Nederlandse katholieken en hun negentiende-eeuwse vaderland* (1982).
- Bornewasser, J. A. *Kerkelijk verleden in een wereldlijke context* (1989).
- Bornewasser, J.A., “Nederlandse kerkgeschiedenis van de negentiende eeuw”, *De negentiende eeuw : documentatieblad Werkgroep 19e eeuw* 11:2 (1987), 63-78.
- Brom, G., “De strijd over Bilderdijk”, *De Gids* 106 (1942), 157-165.
- Brown, D., *Walter Scott and the historical imagination* (1979).
- Cornelissen, M., *Poëzie is niet een spel met woorden: De criticus Willem Kloos temidden van zijn tijdgenoten* (2001), 62.
- Eijnatten, J. van, *Hogere sferen: de ideeënwereld van Willem Bilderdijk (1756-1831)* (1998).
- Eijnatten, J. van, “Vestige of the Third Force: Willem Bilderdijk, Poet, Anti-Skeptic, Millenarian”, *Journal of the History of Ideas* 62:2 (2001), 313-333.
- Eijnatten, J. van, “Willem Bilderdijk (1756-1831). De ideeënwereld van het gefnuikt genie.”, *Nederlandse Letterkunde* 1 (1996), 281-291.
- Honings, R. en P. van Zonneveld, *De gefnuikte arend: Het leven van Willem Bilderdijk (1756-1831)* (2013).
- Honings, R., “De mythe van de dichter – Willem Bilderdijs beroemdheidscultus”, *Nederlandse Letterkunde* 19:1 (2014), 1-32.
- Honings, R., “Dutch Institutional Reading Culture in the Early Nineteenth Century: An Exploration and a Comparison”, *Journal of Dutch Literature* 3:1 (2012), 21-46.
- Hugenholtz, F.W.N., “Adriaan Kluit en het onderwijs in de mediaevistiek” in: P.A.M. Geurts en A.E.M. Janssen, *Geschiedschrijving in Nederland: Studies over de historiografie van de Nieuwe Tijd. Deel I: Geschiedschrijvers* (1981), 143-162.
- Jong, K.H.E. de, *Bilderdijk's “Geschiedenis des vaderlands”* (1934).
- Kloek, J.J en W.W. Mijnhardt, “Het lezerspubliek als object van onderzoek: Boekaanschaf in Middelburg in het begin van de negentiende eeuw”, *De nieuwe taalgids* (1986), 15-32.
- Kluit, M.E., *Het Protestantse Réveil in Nederland en daarbuiten 1815-1865* (1970).
- Lenep, M.F., *Het leven van Mr. Jacob van Lennep I* (1910).
- Luger, B., “Wie las wat in de negentiende eeuw? Een verkenning”, in: W. van den Berg, *Nederlandse literatuur van de negentiende eeuw. Twaalf verkenningen* (1986), 48-68.
- Mathijsen, M. “Concurrentie voor De Gids: literaire tijdschriften tussen 1835 en 1845”, *De Negentiende Eeuw* 12 (1988-89), 49-66.
- Mathijsen, M., *Het literaire leven in de negentiende eeuw* (1987).

- Mathijsen, M., *Het uitwendige schrijverschap: Jacob van Lennep als publiek figuur* (2011).
- Mathijsen, M., *Nederlandse literatuur in de romantiek 1820-1880* (2004).
- Mathijsen, M., “Oprecht zelotisme of tijdelijke bevlieging? Keerpunten in het leven van Jacob van Lennep”, *Tijdschrift voor Biografie* 3 (2014), 4-11.
- Maas, N., “Hij kleepte zijn muze in het hoerenpak: Tijdgenoten over Jacob van Lennep”, *Jaarboek Letterkundig Museum* 9 (2000), 11-37.
- Miert, J. van, *Confessionelen en de natie, 1870-1920* (1994).
- Miltenburg, A.P.J., “De historische wetenschappen en de middeleeuwen in de negentiende eeuw”, *De Negentiende Eeuw* 19:1 (1995) 4-18.
- Miltenburg, A.P.J., *Naar de gesteldheid dier tyden: Middeleeuwen en mediëvistiek in Nederland in de negentiende eeuw* (1991).
- Popma, T., *Byron en het Byronisme in de Nederlandse letterkunde* (1928).
- Porter, R., *Romanticism in National Context* (1988).
- Raedts, P., “A Serious Case of Amnesia: the Dutch and their Middle Ages”, in: Evans, R.J.W. en Marchal, G.P., *The uses of the Middle Ages in modern European states* (2010), 75-87.
- Raedts, P., *De ontdekking van de Middeleeuwen* (2011).
- Raedts, P., “Katholieken op zoek naar een Nederlandse identiteit 1814-1898”, *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, 107:4 (1992) 713-725.
- Roe, N., *Romanticism: An Oxford Guide* (2005).
- Rooden, P. van, ‘Het Nederlands protestantisme en zijn vaderland’, in J.M.M. de Valk (ed.), *Nationale identiteit in Europees perspectief* (1993), 95-115.
- Rooden, P. van, *Religieuze regimes: Over godsdienst en maatschappij in Nederland, 1570-1990* (1996).
- Sas, N.C.F. van, “From *Waterloo Field* to *Bruges-la-Morte*. Historical Imagination in the Nineteenth Century”, in: H. Dunthorne en M. Wintle, *The Historical Imagination in Nineteenth-Century Britain and the Low Countries* (2013), 19-44.
- Sas, N.C.F. van, “De Mythe Nederland”, *De Negentiende Eeuw* 16 (1992), 4-22.
- Stuip, R.E.V. en Vellekoop, C., *De Middeleeuwen in de negentiende eeuw* (1996).
- Streng, T., “De roman in Nederland, 1790-1899: Een boekhistorische verkenning”, *TNTL* 127 (2011), 139-163.
- Streng, T., “Historische roman en nationale romantiek in Nederland, 1790-1899”, *Tijdschrift voor Geschiedenis* 128:4 (2015), 599-622.
- Tollebeek, J., F. Ankersmit en W. Krul, *Romantiek en historische cultuur* (1996).
- Tollebeek, J., *De toga van Fruin: Denken over geschiedenis in Nederland sinds 1860* (1990).
- Vree, J., *De Groninger godgeleerden: de oorsprongen en de eerste perioden van hun optreden (1820-1843)* (1984).
- Wagemans, K.M., “Invloeden op de ontwikkeling van de historische roman in de periode 1827-1840 of De Redevoering en de Roos”, *De Negentiende Eeuw* 6:4 (1982), 149-158.
- Wiel, J.R. van de, *De geschiedenis in balkostuum: De historische roman in de Nederlandse literaire kritiek (1808-1874)* (1999).
- Winkel, te J., *De ontwikkeling der Nederlandsche letterkunde. Deel 6: Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde in de eerste eeuw der Europeesche staatsomwentelingen* (1925).
- Zeijden, van der A., *Katholieke identiteit en historische bewustzijn: W.J.F. Nuyens (1823-1894) en zijn ‘nationale’ geschiedschrijving* (2002).

Bronnen

- Alberdingk Thijm, J.A., “Iets over Bilderdijks ‘Floris V’”, *Dietsche Warrande* (1874), 383-404.
- Bilderdijk, W., “Aanspraak aan den koning, By de vertooning van mijnen ‘Floris den Vijfde’ op den Amsterdamschen Schouwburg.”, in W. Bilderdijk, *De dichtwerken van Bilderdijk. Deel 9* (1858), 59-62.

- Bilderdijk, W., "Floris de Vijfde", in: W. Bilderdijk, *De dichtwerken van Bilderdijk. Deel 15* (1859), 138-139.
- Bilderdijk, W., "Floris de vijfde, treurspel.", in: W. Bilderdijk, *De dichtwerken van Bilderdijk. Deel 3* (1857), 355-440.
- Bilderdijk, W., *Geschiedenis des vaderlands. Deel 1-4* (1832-1853).
- Bilderdijk, W., "Wagenaar", *De dichtwerken van Bilderdijk. Deel 13* (1859), 17.
- Bosch, J.H. van den, "De roos van Dekama", *Taal en Letteren* (1892), 1-14.
- Clercq, W. de, *Gedenkzuil voor W. Bilderdijk* (1833).
- Da Costa, I., *De mensch en de dichter Willem Bilderdijk* (1859).
- Dekker, P. Jr., "De Val van Jerusalem", *Het Lees kabinet; mengelwerk tot gezellig onderhoud voor beschaafde kringen* (1850), 149-191.
- Groen van Prinsterer, G., *Handboek der geschiedenis van het vaderland* (1852).
- Hofstede de Groot, P., "Beschouwing van den gang der Christelijke Godgeleerdheid in Nederland", *Nederlandsch Archief voor kerkelijke geschiedenis II* (1842).
- Kernkamp, G.W., *Van Wagenaar tot Fruin: Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het hoogleraarsambt aan de Rijks-Universiteit te Utrecht op den 19den october 1903* (1903).
- Lennepe, D.J. van, *Verhandeling over het belangrijke van Hollands grond en oudheden voor gevoel en verbeelding* (1827), in: G. Stuiveling, *Verhandeling en Hollandsche duinzang* (1966), 33-54.
- Lennepe, J. van, *De geschiedenis des vaderlands in schetsen en afbeeldingen* (1862).
- Lennepe, J. van, *De roos van Dekama* (1836), red. J. van der Wiel (2003).
- Lennepe, J. van en J. ter Gouw, *De uithangteekens, in verband met geschiedenis en volksleven beschouwd* (1868).
- Lennepe, J. van, *De voornaamste geschiedenissen van Noord-Nederland, aan zijne kinderen verhaald I-IV* (1846-1849).
- Lennepe, J. van, *Nederland in den goeden ouden tijd: Zijnde het dagboek van hunne reis te voet, per trekschuit en per diligence van Jacob van Lennepe en zijn vriend Dirk van Hogendorp door de Noord-Nederlandsche provinciën in den jare 1823* (1942).
- Lennepe, J. van, *Tafereelen uit de geschiedenis des vaderlands tot nut van groot en klein* (1854).
- Lublink Weddik, B.T., "Strafdicht aan Mr. J. van Lennepe", *De Tijdspiegel* (1854), 386-387.
- Mees Az, G., *Nieuwe Reeks der Werken van de Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde VI* (1850).
- Moll, J., *Bilderdijk's "Geschiedenis des vaderlands"* (1918).
- Moll, W., *Kerkgeschiedenis van Nederland vóór de Hervorming* (1864).
- Nuyens, W.J.F., *Algemeene geschiedenis der Nederlandschen volks, van de vroegste tijden tot op onze dagen* (1871).
- Onbekend, *Algemeene Konst en Letterbode I* (1834).
- Onbekend, "De eer van Wagenaar, als Historieschrijver, en die van Jacoba van Beijeren, tegen Mr. W. Bilderdijk, in zijne Geschiedenis des Vaderlands, verdedigd door Matthijs Siegenbeek", *Vaderlandsche Letteroefeningen* (1836), 243-247.
- Onbekend, "De heilzame invloed der kerk op het Menschdom in de Middeleeuwen (Eene voorlezing.)", *De Katholiek 2:3* (1843) 237-270.
- Onbekend, "De Roos van Dekama", *Recensent, ook der Recensenten* (1837), 211-220.
- Onbekend, "De Roos van Dekama, een Verhaal, uitgegeven door Mr. J. van Lennepe", *Vaderlandsche Letteroefeningen* (1837), 26-31, 476-480.
- Onbekend, "De voornaamste geschiedenis van Noord-Nederland, aan zijne kinderen verhaald door Mr. J. van Lennepe", *Algemeen Letterlievend Maandschrift* (1846), 733-741.
- Onbekend, "De voornaamste geschiedenis van Noord-Nederland, aan zijne kinderen verhaald door Mr. J. van Lennepe", *Vaderlandsche Letteroefeningen* (1845), 699-700.
- Onbekend, "Floris de Vijfde. Treurspel", *Vaderlandsche Letteroefeningen* (1809), 82-85.

Onbekend, "Geschiedenis des Vaderlands, door Mr. W. Bilderdijk; uitgegeven door Prof. H.W. Tydeman. Iste Deel. Van de wording des Lands af, tot het begin der Grafelijke Regering.", *Vaderlandsche Letteroefeningen* (1833), 350-355, 385-391.

Onbekend, "Sir Walter Scott en mr. Jacob van Lennep", *Vaderlandsche Letteroefeningen* (1831), 42-44.

Bakhuizen van den Brink, R.C., "De Roos van Dekama. Een Verhaal, uitgegeven door Mr. J. van Lennep", *De Gids* (1837), 331-345, 399-409.

Potgieter, E.J., *De werken. Deel 15. Kritische studiën. Deel 3* (1898).

Romein, J., *Het onvoltooid verleden: Kulturhistorische studies* (1937).

Scheltema, J., "Iets over het miskennen van de historische waarheid, hetwelk al meer en meer mode wordt", in: J. Scheltema, *Geschied- en Letterkundig Mengelwerk V* (1832), 229-241.

Afbeeldingen

J.C. van Rossum, "Jacob van Lennep", *Vrijmetselaarsarchief Den Haag* (1848), Inv.nr. 10174.

P. Velijn, "Willem Bilderdijk".